

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Thorvald Bull

En nitterdreng på Christianshavn

1896-1907

En nitterdreng
på Christianshavn
1896-1907

En nitterdreng på Christianshavn 1896-1907

Forfatter: Thorvald Bull

Udgivet af Christianshavns lokalhistoriske Forening

Redaktion: Anders Bjørn

Omslagsillustration: Baggården i Prinsessegade 25,

malet af N.P.Myrhøj (familieeje)

1. udgave 2020

Tryk: Scandinavian Book A/S, Århus

Indholdsfortegnelse

Kort over Christianshavn	s.6
Forord	s.6
Indledning	s.8
Christianshavns broer	s.8
Terrænet på den anden side af Langebro	s.12
Skolen	s.14
Lege og legepladser	s.20
Arbejdspladser	s.30
Kvinde- og børnearbejde	s.40
Barndommens gade	s.45
Andre huse	s.59
Velgørenhed	s.61
Militæret	s.67
”Voldbeder” og originaler	s.74
Politibetjente	s.80
Familieskovtur til Frederiksberg	s.81
Efterskrift	s.88

Kort over Christianshavn 1896 (Københavns Stadsarkiv).

Forord

En nitterdreng var et ord, der i omkring år 1900 blev brugt om alle drenge på Christianshavn. Det skyldtes, at christianshavnerne i sidste halvdel af 1800-tallet tit blev kaldt for "christianitter", måske fordi mange mænd arbejdede med at nitte metalplader sammen på de mange lokale skibsværfter.

En af nitterdrene hed *Thorvald Emil Johan Bull* (1892-1973). Han blev født på Nørrebro som søn af skomager Johan Bull og Maria, født Malmstedt, men flyttede som 4-årig med sine forældre og 4 søskende til en lejlighed i Prinsessegade 25.

I 1907 forlod han skolen og i 1911 Christianshavn for at begynde en mangeårig karriere i hæren. Først som værnepligtig, så som sergent og til sidst som portner ved Hærens Officersskole.

På et tidspunkt nedskrev han sine barndoms-erindringer, som hans barnebarn Kirsten Nielsen i foråret 2019 præsenterede os for i Christianshavns lokalhistoriske Forening. Vi blev hurtigt enige om i fællesskab at udgive erindringerne i bogform, da de efter vores opfattelse indeholder mange spændende og ellers glemte oplysninger om Christianshavn på dette tidspunkt. Især de detaljerede beskrivelser af nitterdrengenes oplevelser i og ikke mindst uden for skolen er et værdifuldt kildemateriale.

Bogen handler ikke kun om drenge (piger omtales slet ikke!), men også om bolig- og arbejdsforhold og ikke mindst de mange originale personligheder på datidens ekstremt fattige Christianshavn.

Figur 1: Foto af Bull i 1961 som kaserneportner ved Hærens Officersskole på Frederiksberg Slot. Det er taget i forbindelse med hans 50 års jubilæum i hæren. (Foto i familiens eje).

Manuskriptet bringes i uforkortet form, men med en del stave- og tegnsætningsrettelser. Det er desuden forsynet med forklarende noter og mange samtidige illustrationer.

Tak til familien for godt samarbejde og supplerende oplysninger og fotos.

Christianshavns lokalhistoriske Forening, 2020

Her følger beretningen om, hvordan Bulls manuskript blev reddet for eftertiden:

På et tidspunkt i 2016 ser jeg et TV -program om gamle kriminalsager. Den sag, der fanger mig mest, handler om den prostituerede Carola, der blev myrdet i Prinsessegade 25 på Christianshavn. Netop denne adresse kender jeg, min farfar var bosat der i sine drengeår.

Min far Erik Otto Buhl dør i 2011 og hans søster Karen Mona Bull i 2013. Familien står for oprydning af de to hjem. Min far boede på Nørrebro i en lille lejlighed med et loftsrum, min faster i Vanløse i en 3-værelses lejlighed med kælderrum. Denne kælder var oversvømmet den 2.7.2011, da København blev ramt af et voldsomt skybrud. Mange af min fasters ting blev slemt vandskadet. Indboet i de to lejligheder blev dels delt i familien, dels solgt eller kørt på containerpladsen. Min farfars militære baggrund gjorde, at de begge havde en del militærlitteratur. Ikke meget af det havde nogen værdi for os, derfor

blev det meste kasseret. Kun få ting var tilbage, bl.a. et gammelt blå ringbind med skader efter skybruddet. Overraskelsen var stor, da vi finder ud af, at vores farfar Thorvald Emil Johan Bull på en god og detaljeret måde havde beskrevet sine drengeår på Christianshavn.

Takket være et godt samarbejde med Anders Bjørn fra Christianshavns lokalhistoriske Forening og Bente Gardarsson fra BIEN-Christianshavns filantropiske Forening ligger der nu en spændende beskrivelse af livet på Christianshavn omkring år 1900 foran dig, kære læser.

Rigtig god fornøjelse

På egne og mine søskendes (Lars, Niels, Susanne og Anne) vegne.

Kirsten Nielsen, jan. 2020

Indledning

*Christianshavn, fødestavn,
højt i sky, vi hæve vil dit ry.
Christianshavn, hvilket savn,
Om du ikke hørte til vor by.*

Sådan blev der sunget i en lokal revy på Christianshavn omkring år 1900- og vi drenge lærte den hurtigt og sang den ved alle lejligheder. Det var vor egen sang om Christianshavn.

Og vi kunne lide Christianshavn, skønt det hele i de fleste tilfælde var fattigt og elendigt. Men det var vores by, og vi holdt af den.

Så godt som alle gamle christianshavnere fra den tid lægger ofte deres tur ud over Christianshavn for at se de gamle steder. Så kan det hænde, at man møder gamle kammerater fra drengeårene, som er der i samme anledning. Så er det morsomt at slå følge og gå rundt og snakke om de gamle steder, der endnu ikke er sanerede, og samtidig standse ved de nye lagkagehuse og i erindringen genopfriske, hvad der tidligere havde ligget på grunden.

Det ville sikkert glæde alle gamle christianshavnere, hvis den kampagne, der nu er i gang for at bevare en lille bid af det gamle Christianshavn, ville lykkes. Så eftertiden kan se, hvordan den gamle bys huse havde set ud.

På mine vandringer på Christianshavn fik jeg ideen til at nedskrive mine minder, oplevelser og livet, som det levedes her, i mine drengeår fra 1896 til 1907

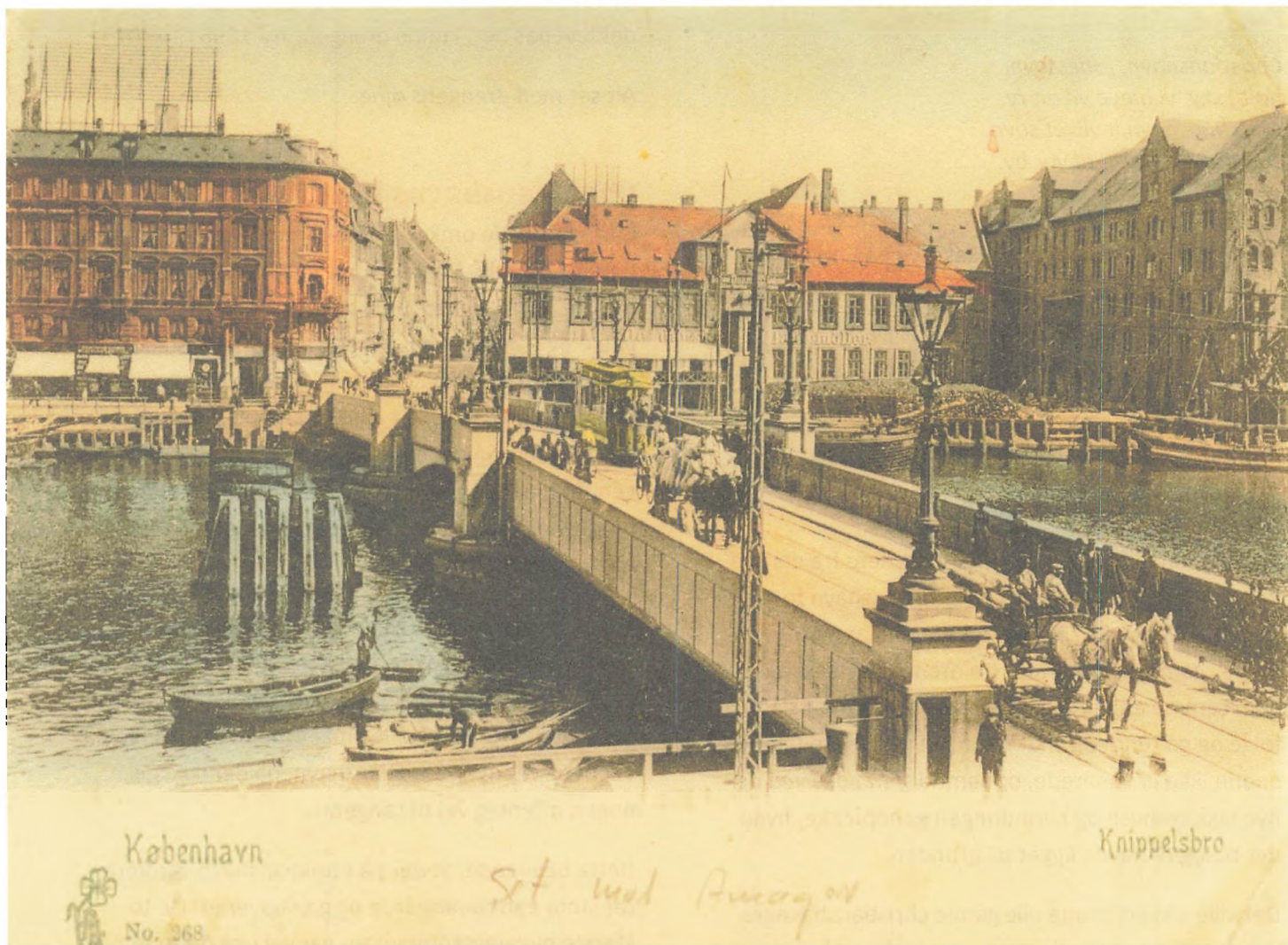
Alt set med drengens øjne.

Christianshavns broer

Christianshavn omkring århundredskiftet var noget helt for sig selv. Med sine lige gader og gamle huse og sine idylliske kanaler lå den lunt bag sine gamle volde og var næsten isoleret fra det egentlige København. Voldene og havnen omsluttede Christianshavn, så den dannede en lille by for sig selv tæt op ad storbyen. Så godt som alle christianshavnere kendte hinanden- om ikke ved navn så ved øgenavn, og så godt som de fleste indbyggere på Christianshavn havde et sådant.

Som sagt var Christianshavn en lille by for sig selv. Der var en egen provinsagtig stemning over den, den havde sin egen garnison, som de handlende havde meget udbytte af, og alle amagerbønderne skulle på vej til torvet over Christianshavn, da der ikke gik nogen offentlig vej til Langebro.

Dette bevirkede, at der på Christianshavn var flere ret store købmandsgårde og gæstgiverier. De to største bygningskomplekser var vel nok de to fængsler (Kvindefængslet og Christianshavns Arresthus), og så havde vi også de to kønne, karakteristiske kirker (Vor Frelzers Kirke og Christians kirken). Som man vel se alt, hvad der hører en provinsby til.

Figur 1: Den daværende Knippelsbro blev opført af B & W i 1860'erne mellem Slotsholmsgade og Torvegade i baggrunden. Dens lave højde og uigennemtænkte placering i forhold til strømretningen medførte mange broløft og påsejlinger til gene for trafikanterne. Den blev derfor i 1907 afløst af den såkaldte "pavillonbro" frem til 1937, hvor den nuværende bro blev bygget.

Udateret postkort. Christianshavns lokalhistoriske Arkiv.

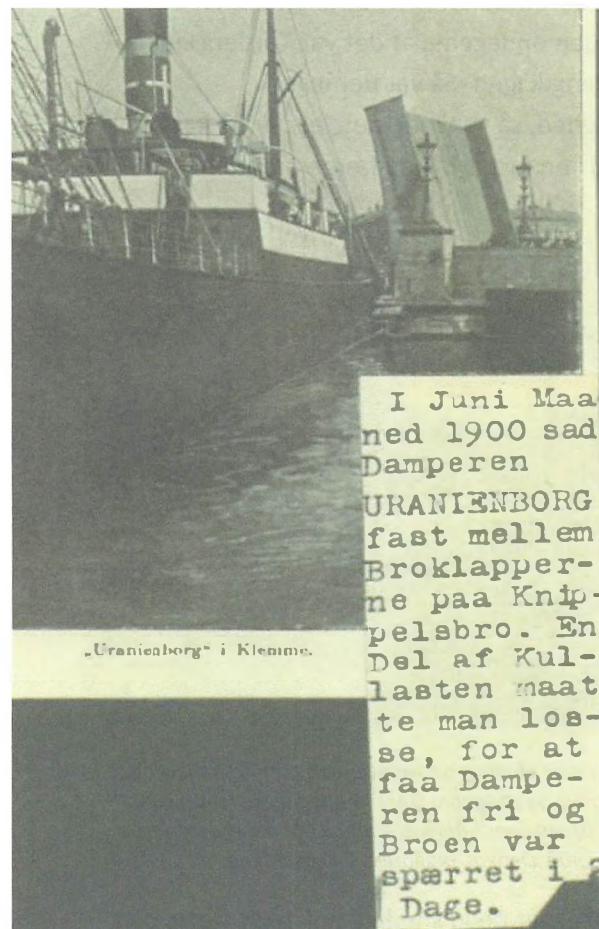
Skulle man til København, måtte man over én af de to broer, der forbandt Christianshavn med den øvrige by. Knippels Bro, der førte fra Torvegade over til Slotholmsgade, eller Langebro, der førte fra Langebrogade til Vester Voldgade.

Efter datidens forhold var Knippels Bro en solid lille bro, den var af jern uden overbygning og bygget på granitfundamenter. Der var to kørebaner, de var ikke bredere end lige to hestekøretøjer kunne passere hinanden (sporvognene var også hestetrukne). På hver side af broen var et smalt fortov, der mod vandet var afskærmet af et mærkeligt rækværk. Det var fuldkommen tæt, lavet af sammennittede jernplader, hvilket jeg som ganske lille dreng var meget ked af, da jeg altid skulle løftes op for at se vandet. Først i ni – ti årsalderen kunne man lige skimte over det. Men det var jo praktisk, der var ikke noget med, at små børn faldt i vandet fra broen.

Broen var selvfølgelig til at åbne for skibstrafikken, der var to broklapper, der åbnedes og lukkedes ved motorkraft. Men om vinteren og navnlig i snevejr var det ret ofte, at motoren ikke virkede, så måtte der 8 mand til, 4 på hver side, til at åbne og lukke klapperne. Det var et hårdt slæb, det tog navnlig tid at hejse den op, så der måtte hviles nogle gange.

Inden klappen var helt oppe, var der altid mange tilskuere til dette, og vi drenge tog det som en ekstra fornøjelse. Sejlløbet i broen var ikke ret bredt, så det hændte ofte, at et skib kom i klemme i broen. Særlig husker jeg en kulbåd, der hed "Uranienborg", der

havde en særlig tilbøjelighed til at sætte sig fast. Så måtte al trafik til og fra Christianshavn og Amager gå ad Christians Gade, Langebro og Langebrogade. Det rygtedes snart blandt christianshavnerdrene, at der sad en damper fast i broen, og det kan godt være, der kom fart i nitterne (sådan kaldtes drenge på Christianshavn den gang).

Figur 2: Avisudklip fra 22.maj 1900 om dampskibet Uranienborgs uheld. Det kgl. Biblioteks billedsamling.

Og hvorfor var nitterne nu så interesseret? – Jo, fra Torvegade til Niels Juels Gade var der færgemænd, der for fem øre pro person færgede folk over, og de skulle, når broen var spærret, sejle folk gratis over. Det benyttede vi drenge os jo af, og vi fik adskillige roture frem og tilbage, Selvfølgelig steg vi i land, når vi kom til anlægspladsen og tog med den næste båd tilbage og så fremdeles. Men det hændte jo, at færgemanden opdagede, at det var Tordenskjolds soldater, der gik igen- Så var der ingen barmhjertighed, så vankede det ”et par på kassen” og så i land i en fart. Men da færgemændene var

Figur 3: En militær afdeling på vej over den gamle Langebro med Kongens Bryghus og Langebro Dampmølle på sjællandsiden i baggrunden. Broen blev 3 årsenere afløst af en mere moderne bro. Foto fra 1900. Det kgl. Biblioteks billedsamling.

gamle søulke, var de jo snedige nok til at sætte os i land på Niels Juels Gade- siden, så måtte vi tage hjemturen ad Christians Gade og Langebro.

Men det var en herlig oplevelse, og en nitterdreng tog med glæde imod et par på kassen, når han havde fået så mange dejlige roture.

Langebro var en lang, smal træbro, bygget på svære bjælker og med smal kørebane lige til, at to vogne kunne passere hinanden, Der var smalle fortove på begge sider, forsynet med et åbent jernrækværk.

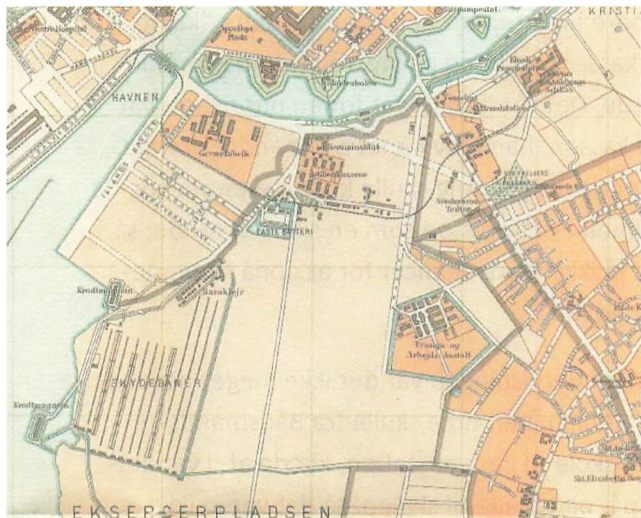
Fortovet var ikke bredere end to personer lige kunne passere hinanden. Broen kunne ikke tage nogen tung belastning, hvilket i grunden heller ikke var nødvendig, da så godt som al kørende trafik til og fra Amager gik over Knippels Bro og Christianshavn.

Hvor svag broen var, så man bedst, når militæret passerede den. Alt fodfolk blev kommanderet ”uden trit”, da et fast fodslag fra kompagni soldater kunne sætte broen i svingninger. Artilleriet med deres kanoner måtte også være forsigtig. Inden overkørslen blev mandskabet på kanonerne befalet ned og spænde kanonen fra forstillingen¹, så trak hestene forstillingen over og et passende stykke efter kom fodmandskabet slæbende med kanonen.

¹ En forstilling er den forreste del på et køretøj, som hestene var spændt fast til. Det kunne afmonteres fra den bagerste del.

Terrænet på den anden side af Langebro

Da terrænet fra Langebro udenfor Christianshavns vold indtil Torvegade var nitterdrengenes yndede eldorado af legepladser, vil jeg fortælle, hvordan her så ud.

Figur 4: Udsnit af kort fra 1907 over den nordlige del af Amager med de omtalte veje og lokaliteter. Den kommunale badeanstalt fra 1850 lige syd for Langebro er ikke vist på kortet. (Københavns Stadsarkiv).

Når man fra Langebrogade kom til Langebro og drejede til venstre, havde man på venstre side volden en gammel accisebod², hvor der var værtshus. Indehaveren af dette værtshus hed Fischer, og dette værtshus var meget besøgt. Når man havde passeret dette, gik man gennem nogle gamle murrester med

² Huset hed Bomhuset og blev ikke brugt til opkrævning (accise) på varer, men til opkrævning af bropenge.

skydeskår, og mellem dem havde der sikkert i ældre tider været en fæstningsport. Når man havde passeret denne åbning i muren, havde man Kalvebod Strand lige på sin højre side.

Figur 5: Bomhuset stammede fra slutningen af 1700-tallet. Her blev der opkrævet bropenge af de trafikanter, der ville passere Langebro. Siden 1864 fungerede huset også som et populært værtshus. Tegning fra 1904 af Peter Tom Petersen (1851-1926). Det kgl. Biblioteks billedsamling

I terrænet herude var kun bygget nogle små værkstedsbygninger af militæret – det var geværfabrikken- og den brugte stranden som losseplads for affald fra værkstederne. På dette sted slog stranden en ret stor bugt ind mod artillerikasernen, og langs denne bugt gik en vej, der nærmest var en slags markvej, den begyndte ved den dækkede vej og endte ved indgangen til skydebanen. Vejen benyttes af militæret fra København, når de skulle på skydebanerne, dette var en genvej, og de behøvede ikke at gå helt hen til Artillerivej.

Alle disse veje var militært område, ikke sådan at forstå, at det var forbudt område, alle måtte gerne færdes her, og mange christianshavner lagde sin aftenur herud. Et sted, hvor den jævne christianshavnske familie tog ud i dette område, var den såkaldte *"Sergentens Have"*.

Det var et hus med have, det var tjenestebolig for den tilsynshavende underofficer, der havde opsyn med magasiner og kanonskure, og det lå ovre ved Faste Batteri.

Han havde tilladelse til at drive marketenderi, og her kunne man for en billig penge få en øl og kaffe. Egentlig var det kun beregnet for soldaterne, men efterhånden var det en fast tradition, at christianshavnske familier tog herud sommeraftener og søndag eftermiddage med deres madkurv.

Haven var indrettet med borde og bænke, og der var gyng og vippe til børnene. Da den var omkranset af høje hække, var her jo lunt og godt. Der var ikke noget, der hed servering, nej – man stillede sig op i kø uden for køkkenvinduet, og her fik man det ønskede og betalte ved modtagelsen.

Men kørende trafik var ret vanskelig, da der flere steder var anbragt bomme over vejene, for at hindre gennemkørsel.

I strandkanten godt 11 m fra Langebro var *kommunens badeanstalt* (blandt christianshavner aldrig kaldt andet end *"Friballaden"*).

Det var træskure på pæle, hvor der førte en lang pælebro ud til. Det var nitterdrengenes valfartssted om sommeren, og de christianshavnske drenge-skoler gik til badning her. Når man med skolen var til badning på friballaden, blev man sorteret i to hold: svømmere og ikke-svømmere. Svømmerne fik lov til at springe i vandet med det sammen, medens ikke-svømmere blev gennet ned i den såkaldte *"kasse"*, en trækasse med bund på størrelse med en almindelig stue. Det var ikke noget for en nitterdreng at skulle i kassen, han blev hånet af de andre drenge, for en rigtig nitterdreng skulle kunne svømme, og da man tilmed i kassen stod som en sild i en tønde, så var der jo ikke store chancer for at opnå svømmefærdighed her.

Svømmeundervisningen var det ikke meget bevendt med, da man på en time skulle fra Bådsmadsstrædes skole til badeanstalten, klæde af- i vandet-klæde på- og tilbage til skolen, så det var jo ikke mange minutter, der var til svømmeundervisning.

Men nitterdrengen skulle nok få lært at svømme. Rædslen for kassen ansprogede ham til at udfolde en stor energi, at han tog så sagen i sin egen hånd.

Vi havde bugten i Kalveboderne, der jo næsten gik helt ind til Artillerivejen, her gik vi i vandet. Vi klædte os af i strandkanten, vadede så et halvt hundrede meter ud til to store sten, der blev kaldt *"Bedstefar og Bedstemor"*, på disse lagdes tøjet, og så begyndte pjaskeriet. Her lærte man begyndelsesgrundene til at flyde ovenpå.

Og så var det jo en særlig betryggelse, at man kunne nå bunden med det ene ben.

Når der så var opnået en tilstrækkelig færdighed i at holde sig oven vande, blev residensen forlagt til kanalerne på Christianshavn.

Her gjaldt det om at finde et sted, hvor politibetjenten ikke viste sig, og man valgte altid tidspunktet når det begyndte at mørknes. Den mest foretrukne plads var nede i den anden ende af Overgaden oven Vandet ved det nuværende Bodenholms Plads.

Der var altid samlet en flok drenge på en halv snes stykker for at overvære denne prøve, og de afgav deres kendelse om vedkommende var dygtig nok til at gå på det dybe, som det hed uden for kassen. Til at begynde med var det med et tov om livet og så ud i baljen, og sådan blev man ved, indtil de andre drenge vedtog, at nu kunne man godt prøve uden tov, nej, - det bestemte den samlede flok af drenge. Først, når de sagde god for en, kunne det tillades, jo, der var disciplin blandt nitterdrene.

Og så kom det store øjeblik på "friballaden", hvor man stillede sig blandt svømmerne, når disse blev kaldt frem. Der kunne godt komme et efterspil, f.eks. hvis læreren så en dreng, der pjaskede for meget for at komme ind til trappen. Så blev han kaldt op, fik et par øretæver, sådan hed det både blandt lærere og drenge, ordet lussing kendtes overhovedet ikke, og så ned i kassen, og det var værre end øretæven. Øretæverne afskrækkede ikke, næste gang på bade-

anstalten stod han igen blandt svømmerne. Og på den måde lykkedes det de fleste nitterdrene at tage frisvømmerprøven.

Figur 6: Den kommunale badeanstalt ved Langebro. Fot. 1898 af Johs. Haverslev (1860 -1921). Kbh billeder.dk.

Skolerne på Christianshavn

På Christianshavn var der tre kommunale skoler: Bådsmandsstrædes skole, hvor skolegangen var gratis og derfor kaldtes friskolen, skolen i Prinsessegade, hvor der betaltes én krone om måneden og derfor hed betalingskolen, og så var der pigeskolen i Dronningensgade (nu Kofoeds skole).

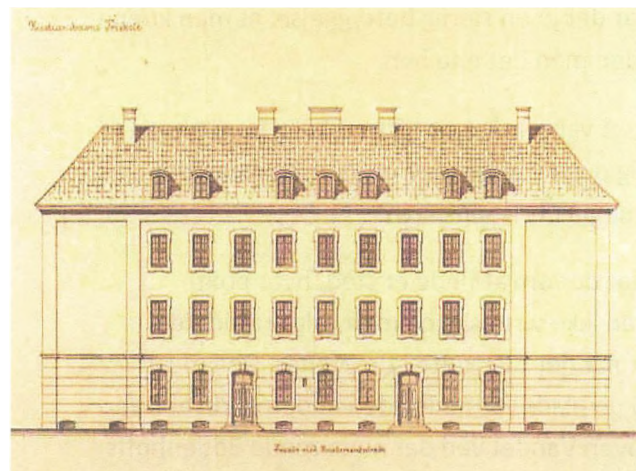
Foruden disse tre skoler fandtes Den classenske Legatskole³ i Wildersgade. Den var for underofficersbørn, men de fleste elever der gik her, var ikke bosiddende på Christianshavn.

Men christianshavnerdrene var klar over, at det var en fin skole, for der var slet ingen af drengene, der gik i træsko. Og så var der den allerfineste, Døtreskolen⁴ i Dronningensgade. Om den mente vi drenge, at det bestemte måtte være et eller andet slags kloster.

De drenge, der gik i skolen i Prinsessegade, var såmænd hverken finere eller bedre end dem der gik i Bådsmadsstræde, de kom i og for sig fra samme miljø, men det lød jo godt, når en dreng blev spurgt om, hvor han gik i skole, kunne svare: i betalings-skolen. Os andre fra Bådsmadsstræde, hvis vi blev spurgt, kom svaret omgående: "Bådsmadsstrædes friskole", og vi var stolte af vores skole, ja, - vi regnede stærkt med, at den skole ikke havde sin lige.

³ Den classenske legatskole var oprindeligt en privatskole for fattige underofficerbørn, oprettet i kasernen i Strandgade 44, men blev i 1895 flyttet til Wildersgade 5, der tidligere havde huset Christianshavns Borgerdydsskole for borgerskabets sønner. Legatskolen blev i 1938 overført til en anden skolebygning i Vester Voldgade og grunden overtaget af B & W.

⁴ Christianshavns Døtteskole (med to 'ere) blev oprettet i 1799 for borgerskabets døtre og flyttede i 1913 til Dronningensgade 67

Figur 7: Bulls skole hed oprindelig Christianshavns Friskole og lå oprindeligt i Amagergade, inden den i 1877 blev flyttet til en helt ny bygning i Bådsmadsstræde. I 1890 fik den navneforandring til Bådsmadsstræde Friskole, i 1915 til blot Bådsmadsstræde Skole og i 1924 til Christianshavns Gymnasium. På billedet mod Bådsmadsstræde ses to indgange for henholdsvis piger og drenge. (Det kgl. Biblioteks billedsamling).

Skolen i Bådsmadsstræde var en ret ny rødstensbygning (nu Christianshavns gymnasium) med plads til en snes klasser, den havde facade både til Prinsessegade, Bådsmadsstræde og Dronningensgade. Skolegården grænsede op til Vor Frelser Kirkes gamle kirkegård, kun adskilt med et højt stakit. Man gik i to skoler i to hold, et formiddagshold fra kl. 8 til 12 og et eftermiddagshold fra 13 til 17.

Skolegården var delt i to halvdele, en for de små drenge og en for de større. I denne sidste kunne legene undertiden tage en ret voldsom karakter. Det hændte ikke sjældent at læreren (gårdvagten) med spanskørret i hånd måtte splitte en hel bunke drenge, der lå i en klump og tog tag, og når man

mærkede at spanskørret var i luften, kan det nok være, at bunken spredtes i løbet af få sekunder. Så mødtes man igen i klassens faste hjørne i skolegården og diskuterede slagets gang, navnlig om hvem der havde været så gesvindt at komme væk uden at have fået et rap af kæppen.

Figur 8: Bulls skolegård med gymnastikfløjen mod Prinsesse-gade i baggrunden. På dette tidspunkt var skolen ikke længere opdelt i to halvdele med plankeværk imellem. Bemærk det lille hus til lokummer (retirader) op mod plankeværket til kirkegården. (Udateret foto fra Christianshavns Gymnasium).

Tro nu ikke at det var noget sadistisk foretagende med en vildt til alle sider slående lærer, nej, - både læreren og drengene betragtede det som hørende med til legen.

At vor inspektør og vore lærere var nogle udmærkede mennesker, var alle vi drenge klar over.

Men at de også var meget dygtige pædagoger og psykologer, opdagede man jo først, da man kom ud

af skolen. De fleste af vore lærere blev senere inspektører ved Københavnske kommuneskoler.

Vor inspektør, hr. With, var altid meget sirlig i sin påklædning (hvilket jo gjorde et særligt indtryk på os drenge, da man herude ikke var vant til at se den højere elegance). Iført jakke og sribede benklæder gik han af og til sin runde i klasserne, altid rygende cigar, hvorpå han tog salver (sådan hed det hos nitterne, når røgen inhaleredes), og det skabte yderligere respekt om ham, at han kunne tage salver på cigar, hvad der blandt nitterdrenge betragtedes som noget særligt stort.

Han sagde ikke ret meget, men til gengæld så han meget streng ud. Jeg ved kun af at have talt med ham to gange, den dag jeg blev skrevet ind i skolen og den dag jeg blev udskrevet.

Der er ingen tvivl om, at han var en ualmindelig dygtig skoleleder. Han gjorde ikke nogen fortræd, men drengene havde stor respekt for ham, og vi ville helst se ham på afstand.

Til gengæld var vi vore lærere nærmere, dermed er ikke sagt, at der ikke var respekt. Vi kunne have det meget morsomt i klassen, men at de var nødt til at lange et par øretæver ud en gang imellem, var der ikke noget at sige til, der var jo mange ikke helt gode børn iblandt os.

Mellem nitterdrenge var der nogle uskrevne love, som altid overholdtes, f.eks. var sladren om en kammerat absolut forbudt, aldrig flere om at banke

en enkelt og aldrig slå på en modstander, når han var faldet. Han skulle have lov at rejse sig, og så kunne de forsætte, indtil drengene, der overværede kampen, ligesom under svømmepøverne i kanalen, erklærede den ene for vinder og den anden for at have fået tæven. Efter en sådan kamp var der overhovedet igen uvenskab mellem de to parter. Nu vidste vi jo alle, hvem der var den stærkeste af de to. Og på den måde nåede man jo frem til at kunne kåre den stærkeste dreng i skolen.

Af lærere må jeg nævne de herrer Lynge, Lund, Løber og Stage, der alle blev skoleinspektører. Det var lærere, alle drenge så op til og holdt meget af⁵, lærere som kunne føle med deres drenge, forstå dem og hjælpe dem over små vanskeligheder med råd og vejledning.

At de så en gang imellem var nødt til at give en dreng et lag bank, var der ikke noget at sige til. Det var både ham, der fik dem, og os andre klar over var fortjent.

Jeg må også nævne vore to gymnastiklærere, Speick og Lorentsen, begge stoute gamle underofficerer, der kunne deres kram og forstod at gøre gymnastiktimerne interessante og festlige, og mange nitterdrenge kan takke dem for deres gymnastiske færdigheder.

⁵ Bull er meget positiv. I andre samtidige erindringer kaldes skolen "det røde fængsel" og lærerne for sadister.

Vor mest morsomme lærer må jeg også omtale, det var vor historielærer, *Angelo Haase*. Rygtet gik, at han havde været redaktør af et indgået vittighedsblad, der hed "PUNCH", og vi regnede med, at det var derfor, han var så sjov. Det sagdes også om ham, at han var veteran fra krigen 1864. Han var en meget lille mand og havde et pænt, hvidt skæg a la julenisse, derfor aldrig kaldt andet end "julenissen". Han var meget ilter, og der var altid fart over ham, ingen bevægede sig langsomt i klassen i hans timer. Han var i skolen bekendt for at kunne slå den fineste øretæve, og det betød noget i den skole, men han slog ikke en dreng, han mente ikke kunne stå for en på kassen. Derfor gik der sport i det foretagende.

Figur 9: *Angelo Haase (1838-1910)* var ansat ved Københavns kommunale skolevæsen i mange år og desuden skribent og redaktør ved forskellige uge- og vittighedsblade. Det kgl. Biblioteks billedsamling

Kaldte han en dreng op, som havde fortjent en på kassen, og han kom krybende og så bange ud, blev han omgående jaget på plads med oplysning om, at han ikke slog på en dreng, der var bange for øretæve.

Men drengen, der frejdig kom op uden at blinke, han fik serveret den allerfineste øretæve, der kunne præsteres, og så gjaldt det om at kunne stå for en af Haases øretæver.

Jo, - vore lærere var prægtige, alt gik med humør, og vi kunne lide dem, selv om der undertiden faldt nogle bank af.

Det kunne ske ved en lærers sygdom, at vi fik en vikar, og det var signalet til at der blev sjov i klassen. Det var ikke noget morsomt job for en ganske ung mand, der lige var kommet fra seminariet, at skulle have fat i sådan en samling rødder. Det var også deres skræk, når de fik at vide, de skulle vikariere i Bådsmandsstræde (det har en lærer fortalt mig flere år efter min skolegang). For nogle gik det udmærket, og hos dem gik alt uden gnidninger, der var aldrig noget i vejen. Men en ung mand fra provisen, som vi undertiden havde vanskeligt ved at forstå, hvis han begyndte at regere, så havde han det ikke godt. Navnlig hvis han havde tendenser til at ville slå, så gik det rent galt. Klassen samledes så i det første frikvarter for at vedtage hvordan han skulle behandles. I de fleste tilfælde vedtoges dyb tavshed, der bestod i, at der ikke blev mælet et ord i vedkommendes timer.

Alle drengene var tavse, svarede kun med enstavelsesord, ingen begyndte på lektien, når han blev kaldt op- Spurgte læreren, om han ikke kunne det eller ikke havde læst, kom svaret som et langtrykket "Næ-æ".

Sådan gik der et par dage med masse af svedetimer, indtil en af de faste lærer fik givet ham direktiver om, hvordan han skulle ordne os og ikke være bange for at tage humøret til hjælp.

Vi store drenge kunne jo snart opdage, når en af vore gamle lærere havde givet ham nogle fiduser. Og så hørte al modstand op, vi var jo så kloge, at vi ikke skulle lægge os ud med en af vore gamle lærere.

Og så var den gamle klasserytme genoprettet. Og det hændte ofte, at der blev taget en rørende afsked med en vikar, og han selv udtalte, at han var glad for at have haft med sådanne raske drenge at gøre.

En anden klassevedtagelse kunne være, at vedkommende vikar skulle følges hjem, et middel, som kun sjældent kom i anvendelse, og den blev kun brugt, hvis den pågældende havde forsøgt at sætte sig i respekt ved hjælp af tæsk.

Det bestod i, når skolen sluttede, gik man pænt forbi ham, tog huen af og hilste. Derefter samledes klassen på et gadehjørnerne og afventede lærerens hjemgang. Når han så gik, fulgte klassen efter ham i en snes skridts afstand, og da de fleste drenge gik med træsko, og disse blev sat temmelig hårdt i sten-

broen, var det jo en procession, der både kunne høres og vække opsigt.

Stod læreren stille, stod vi også stille, kom han hen imod os, gjorde vi omkring og bevægede os i samme gangart som ham.

Han opdagede snart, at han hellere måtte forsætte sin gang og lade som intet for ikke at blive til grin for offentligheden.

Christianshavnerne vidste jo godt hvad sagen drejede sig om, så mange stillede sig op for at grine af dette optog.

Læreren blev fulgt til Knippelsbro eller Langebro, og hvis han skulle med sporvogn, til stoppestedet på Christianshavns Torv. I det øjeblik han satte foden på broen eller sporvognen, fik han et dundrende "hurra", hvorefter drengene skyndte sig hjem for ikke at få ballade der.

Næste dag var der i reglen ro og fred i klassen.

En dag rygtedes det i klassen, at vi næste dag skulle have en af skolens frøkener som vikar. Her var anledningen til det helt store festnummer.

Klassen samledes i skolegården for at vedtage programmet. Det blev slet ikke til den store ballade, som ellers var nærliggende. Nej, vi kunne ikke være bekendt at lave fest med en frøken og oven i købet en fra vor egen skole, for dem kunne vi i grunden alle lide.

Så blev det vedtaget, at vi skulle opføre os ligesom drengene i de små klasser, vi skulle i alle måde hjælpe hende med alt, og vi måtte i hendes timer gerne fedte for hende.

Hvilket under normale forhold var en af de største forbrydelser, man kunne begå i den skole.

Stor har sikkert hendes overraskelse været, da hun trådte ind i klassen og fandt drengene stående pænt stille i en upåklagelig retstilling. Og da vi fik besked om at sætte os, sad vi med rette rygge og pænt foldede hænder foran på bordet, og ingen så meget som drejede hovedet. Midt i timen fik vi besøg af vor inspektør, han havde nok ventet en klasse i vild oprør, men frøkenen fortalte ham, at vi var nogle søde og velopdragne drenge. Han kikkede over lorgnetterne hen på os – og gik.

Timen benyttede frøkenen til at læse Kiplings "Havets helte" for os.

Men fra den dag blev klassen af de øvrige skolekammerater kaldt for de søde velopdragne.

Og det var vi jo ikke så stolte af.

Af skoleudflugter kendtes kun én, den årlige tur til Zoologisk Have, og den dag blev der set hen til med stor spænding. Det var ikke som nu, hvor skolebørnene kommer kørende til Zoo i busser eller sporvognstog fra deres skole. Vi skulle samles på Frederiksberg Runddel, og der skulle vi være klokken ni, og hvordan vi så kom derud, måtte vi selv om.

Sporvognen kostede 10 øre, men det var de færreste, der havde penge til det, en tiøre var den gang mange penge.

Små klynger slog sig sammen og tog så fodturen fra Christianshavn til Frederiksberg Runddel.

Figur 10: Bull fortæller ikke meget om dyrene i Zoo, men han har nok set de to elefanter Ellen og Kasper under besøget.

Foto fra 1900-1910. Kbh billeder.dk

Klassen blev samlet af klasselæreren, og hele skolen gik så igennem Frederiksberg Have til Zoo's bagindgang. Efter endt omvisning i haven, som varede til ved halv tolvtiden, blev vi ført samme vej ud igen. Grunden hertil var nok, at de københavnske skoler havde fået meddelelse fra skoledirektionen, at beboerne ude på Roskildevej havde klaget over, at deres frugt blev stjålet af børn, der havde været i

Zoologisk Have. Og ved at lodse os ud ad bagvejen, mente skolen at de havde sikret sig.

Hvor utroligt det end lyder, var det for nitterdrene ikke æbleskud, det galt. Det var såmænd nedfaldsfrugt nok, og folk var meget villige til at give drengene det. For os var det et rent sportsmoment, der gjorde sig gældende, det var konkurrencen mellem klasserne om, hvem der nåede længst mod Roskilde. Derfor skulle vi på Roskildevej. Når der var gået så lang tid, at vi mente lærerne var væk, foregik starten. Hver klasse gik for sig, i reglen en snes stykker, resten var gået hjem for at passe deres byplads.

Roskildevej var på den tid almindelig landevej med grøfter på begge sider, og ingen af holdene nåede længere end lidt forbi Damhussøen. Den var alt for spændende at komme forbi, og efter opholdet her var det på tide at vende næsen mod Christianshavn.

Hjemturen var altid lang og trang, og inden vi kom hjem var det blevet mørkt. Men næste dag i skolen var der jo meget at diskutere, og skønt ingen havde nået Roskilde, som var målet, så var der trods alt foregået meget spændende.

Lege og legepladser

For drenge på Christianshavn var der mange ideelle lege- og tumlepladser. Ikke nogen bydel, havde så meget friluftsområde som Christianshavn. Der var voldene, Amager- og Christianhavns fælled, kanal-

erne og mange andre steder, hvor raske drenge kunne få tiden til at gå- Derfor så man så godt som aldrig flokke af drenge på gaderne.

Blandt drengene var volden delt i to dele, som hver havde sit navn. Skovs vold hed volden fra Torvegade til Langebro, og volden fra Torvegade til Bådsmadsstrædes Kaserne kaldtes Lorentsens vold. Hvor disse navne stammede fra, har jeg aldrig kunnet få oplyst⁶. Volden var jo ikke som nu, hvor der er spadserestier langs stadsgraven, nej – hernede var det et vildnis af tjørne- og pilekrat, rigtig et sted hvor der kunne leges "indianere" og "røvere og soldater".

Midt på bastionen på Skovs vold, var der rejst en *musiktribune*, mellem drenge aldrig kaldt for andet end spillehuset. Her musicerede forskellige militær-orkestre hver onsdag aften, og det var en af christianshavnernes gratis fornøjelser, der var altid en masse mennesker til disse koncerter.

Her havde vi en herlig leg, der hed "tagfat i spillehuset". Det var en leg, der udviklede ens gymnastiske færdigheder, det var den samme leg, som børn leger i dag, men vores var mere krævende. Det var sådan, at når musikerne var færdige, blev deres bænke og en fire trins trappe, der førte op til spillehuset, lagt ned i et magasin i bunden af dette, og en svær låge lukket med en kraftig hængelås, blev sat for indgangen. Når dette var sket, var den eneste

⁶ Der var opkaldt efter to tidligere mølleejere: Schou i "Store Mølle" på Elefantens Bastion og Lorentzen i "Lille Mølle" på Løvens Bastion.

måde at komme op i spillehuset på at tage tilløb, springe op og få fat i overkanten og derpå svinge sig ind i huset. Og det var jo det, der var spændende ved legen. Det kneb altid for ham, der "var den", at få fat i en af de andre, navnlig når han var neden for huset og de andre oppe. Man fik efterhånden en ganske fænomenal øvelse i at komme op og ned af spillehuset.

Figur 11: Musiktribunen på Elefantens bastion. Foto fra 1907 af Ernst Nyrop Larsen (1866-1920). Kbh billeder.dk.

En anden leg hed: "skjul om det lille hus". Det lille hus var acciseboden⁷ ved volden, som for resten findes endnu. Det var i forbindelse med en lille sporvognsventesal, der var bygget på pæle på

⁷ Her tager Bull fejl. Acciseboden, hvor amagerbønderne betalte afgift for at komme ind i byen, lå ude på Amagerbrogade. Det omtalte hus er Vagthuset, der i dag rummer Christianshavns lokalhistorisk Arkiv.

skråningen ned mod stadsgraven, glimrende til denne leg.

Figur 12: Her ses Vagthuset forrest i billedet. Amagerport blev revet ned i 1850'erne, men Vagthuset fik lov at ligge her i Torvegade tæt ved volden. Da Torvegade blev udvidet i 1930'erne, forsvandt alle de gamle huse på denne side af gaden sammen med den ene halvdel af Amagergade, der ses på billedet bag Vagthuset. Det blev bevaret ved at blive flyttet 14 meter ind til højre.

Postkort fra o. 1906. Christianshavns lokalhistoriske Arkiv.

En af de dyrere lege var at lege kaproere. Men det skulle der penge til. Men hvis vi var fem drenge og kunne få skillinget sammen til tyve øre, hvad det kostede at leje en robåd til fem personer i en time hos *bådudlejer Kromann* i Overgaden neden Vandet, ja- så havde vi nået det helt store. Der skulle sættes pant for båden, men det blev ordnet på den måde, at vi satte vore huer i pant, indtil vi kom tilbage med båden.

Figur 13; Der findes skam også et foto af bådudlejningen i Overgaden neden Vandet fra Bulls drengeår. Det blev taget af den lokale fotograf Johannes Hauerslev i 1896. Kbh billeder.dk

Turen startede med fire roere og en styrmand ad kanalen mod B&W, så til højre langs B&W's værksteder og ud i havnen, under Knippelsbro, og derefter drejede vi ind i kanalen ved Wilders Plads

og videre ad kanalen til udgangspunktet hos Kromann. Turen varede lige en times tid, så fik vi vores huer igen, og vi havde haft en dejlig rotur.

Var vi et par drenge, der i fællesskab ejede en tøjre, hvorfor der kunne lejes en to personers båd en halv time, kunne det ske, at vi legede fiskere. Den leg bestod i, at vi roede rundt i kanalen og fiskede brædestumper op, som vi i en medbragt sæk samlede sammen. Og brændet delte vi, når vi kom i land.

Noget tilsvarende fiskeri havde drengene, der boede nede i "forlængelsen", der var den yderste ende af Prinsessegade ved Orlogsværftet. Graven mellem Refshalevejen og Orlogsværftet havde disse drenge som deres domæne. Og ingen anden dreng fra det øvrige Christianshavn ville finde på at gå dem i bedene.

Det var deres ret at fiske brænde her, og det gik for sig på følgende måde: De havde en snor, i hvis ene ende der var bundet en jernbolt eller anden tung genstand. Flød der så et stykke brænde i vandet, kastedes jernbolten ud over brændestykket, og så blev det trukket i land ved hjælp af snoren. På den anden side af graven havde Orlogsværftet bådebyggeri, og arbejderne her kastede af og til en pind i vandet- Det havde de vist lige så megen fornøjelse af som drengene. Det morede dem at se hvilken rutine drengene havde i at kaste med deres sø-lassoer.

Det kan måske med nutids øjne se underligt ud, at drenge dengang var så ivrige efter at skaffe brænde. Men det var med en vis stolthed, at man kunne aflevere en pose optændingsbrænde til mor og derved kunne spare hende for de øre, der ellers skulle købes optændingsbrænde for.

Om *vinteren*, når stadsgraven var tilfrosset, var her jo en herlig skøjtebane, og navnlig for dem, der var i besiddelse af et par skøjter, og det var ikke mange. Det var luksus, der kun var for de enkelte.

Dem, der var så lykkelig at eje et par såkaldte "hælebrækkere", købt hos kludekræmmeren for en 25 øre, var særlig stolte. Men ejeren var ikke uvilligt til at lade kammeraterne prøve at løbe på dem, det var et vanskeligt stykke arbejde at få dem på, vi havde jo ikke remme, nej – de blev bundet på med tykt sejlgarn.

Det kunne godt være to forskellige skøjter, det gjorde ikke noget, bare det at eje et par skøjter og kunne løbe på dem var nok. Kludekræmmerens lager af skøjter blev snart udsolgt, når det var skøjteføre, men så snart det hørte op, havde kludekræmmeren sit lager igen, man kunne jo ikke have en sådan kapital hængende et helt år til ingen nytte. De blev solgt igen til kludekræmmeren for 10 øre.

Ligeledes var volden nede ved Bådsmadsstræde kaserne en yndet vinterlegeplads, her var en herlig kælkebakke, der var to bakker i forbindelse med hinanden og den gav en ordentlig ruchtetur. Ruche-

turen fortsatte ned i Bådsmadsstræde, der var en blind gade, og der var slet ingen trafik om aftenen.

Figur 14: Kælkende børn ved Christianshavns Voldgade. Foto fra ca. 1905. Marieboes Samling. Kbh-billeder. dk .

Jeg har aldrig set en dreng på Christianshavn eje en kælk eller slæde, som var færdigkøbt. Vi brugte en slæde, som vi selv havde lavet. Den bestod af to tilspidsede brædder med tværlægter, og den blev brugt til brænde, når vintervejret var forbi.

En lille oplevelse fra denne bakke, som viser hvordan christianshavndrenge kunne være: En ny dreng var dukket op i vort kvarter. Hans far var kaptajn, kommet fra Århus og gjorde nu tjeneste på Bådsmadsstrædes kaserne. De boede i en af Prinsessegades mere fornemme ejendomme.

Drengen, lad os kalde ham Jørgen, gjorde mange forsøg på at komme med i vore raske drengeløbe, men det var forgæves. Han kunne ikke optages i lavet, man vidste jo ikke, om sådan en fin dreng kunne stå for en øretæve, og det var en betingelse for at blive optaget i det bundt. En dreng, der gik i en skole, som hed noget så fint som "Efterslægten"⁸, han måtte absolut være en tøsedreng. Og stikke ham et par på kassen uden grund, det forbød vore u-skrevne love.

Tilfældet kom os til hjælp. I Prinsessegade 30 boede en mand, der lejede trækvogne ud, men om vinteren var disse trækvogne erstattet af store slæder. Om vi nu havde lejet en sådan slæde eller lusket den ud af hans gård, kan jeg ikke huske, men jeg tror nok, den var lejet. For var det kommet til vore fædres kundskab, at vi havde hugget en af mandens slæder, så var der vanket mange bank hjemme.

Jeg har tilbøjelighed til at tro, den var lejet, og manden er blevet mistænkelig, da afleveringen trak så langt ud på aftenen.

Men vi morede os godt, og tiden gik hurtig. Slæden kunne tage os alle på engang, og det gik med skrig og skrål. Jørgen stod på toppen af bakken og havde flere gange bedt om at få en tur med ned, men da han ikke var en af vore, kunne dette ønske jo ikke lade sig opfylde. Efter at være kommet op på toppen igen efter en nedtur, så vi slædeudlejeren komme

med stærk fart nede i Bådsmandsstræde mod volden. Nu var den gal – hvad ville ske?

Jørgen stod der endnu, og nu var vi alle enige om, at han skulle have en tur, og det fik han, ingen af os andre ville med ned – næ-æ, - han skulle have lov til et rutsche alene. Og hvad blev så resultatet? Han standsede lige ved fødderne af den gale mand, der greb ham i nakken og gav ham et par ordentlige øretæver.

Se nu havde vi ventet at se tøsedrengen tude, men der tog vi fejl. Han løb ikke engang, men stillede sig tværtimod op, som om han ville slå igen, samtidig med at han skældte manden ud. Det endte med, at manden gik med sin slæde, og dermed var vort rutscheri forbi. Nu havde vi jo ventet at se Jørgen rigtig godt gal i hovedet, men i stedet kom han grinende hen til os, idet han sagde: "Det var vel et godt nummer, I der lavede med mig."

Efter denne affære var det jo en selvfølge, at han var optaget i kredsen.

Der var mange andre steder, hvor nitterdrengene havde deres gang, og hvor de fik fritiden til at gå på en fornøjelig og praktisk måde.

Ovre i Christians Gade lagde sukkerbådene til og lossede deres last til det der liggende sukker-raffinaderi⁹. Når vi løb efter øl til havnearbejderne,

⁹ Det var landets ældste sukkerraffinaderi fra 1657 og hed Phønix. Det blev i 1872 en del af A/S De danske Sukkerfabrikker, der senere fik hovedsæde i Langebrogade.

⁸ Efterslægtsselskabets Skole blev oprettet i 1786 for borgerskabets børn og lå indtil 1913 i Østergade.

faldt der undertiden en huefuld sukker af til os. Læg mærke til at huen blev brugt til alt.

Det kunne ske, at en sæk faldt ud af stroppen under losningen. Sækken gik for det meste så meget i stykker, at det ikke kunne betale sig at samle sukkeret op, så fik vi drenge lov til at tage det. Vi var i sådant et uheldigt øjeblik eller for os heldigt kun to drenge til stede, og alt det sukker fik vi.

Den største vanskelighed var at få det med hjem, men vi fik ved forenede kræfter resterne af sækken med indhold slæbt over til et hjørne af havnen, hvor kammeraten passede på det. Imens løb jeg hjem og hentede min gig, et køretøj, der var lavet af to gamle barnevognshjul og en trækasse. Det kan nok være, at det gik i strygende fart tilbage. Med sejlgarn fik vi lappet sækken så meget sammen, at vi kunne læsse den op på vognen, og så gik det hjemad. Det var et par glade drenge, der kunne aflevere et så stort kvantum sukker til deres mødre.

Et andet sted, hvor man ofte tog turen hen, var på den dækkede vej langs stadsgraven og terrænet her ud for. På flere steder langs stadsgraven havde militæret nogle ret store kanonskure med brede ramper op til det over skuret værende loft, som også

Figur 15: På dette ældre foto fra 1869 ses sukkerraffinaderiet Phoenix på hjørnet af Christians Brygge og Slotsholmsgade. Det blev revet ned så sent som i 1958. Kbhbilleder.dk.

blev brugt til depot. Og på disse ramper kunne fantasien rigtig udfolde sig, det blev hos os både til fæstninger, blokhuse på prærien og meget andet.

Der hvor nu "Den kongelig mønt"¹⁰ ligger, var der åben mark, her lå en af de gamle reberbaner af den slags, hvor rebslageren går baglæns, og hvor en dreng drejede hjulet. Vor skolekammerat, Aage hed han, havde her plads med at dreje hjulet, og han blev særlig glad, når vi kom og besøgte ham. Det var jo også et trivielt arbejde at stå og dreje hjulet fra klokken 8 til 12 for tre koner om ugen. At det var en behagelig afveksling for ham, når vi var et par styk-

¹⁰ Den kgl. Mønt blev i 1923 flyttet til Amager Boulevard 115

ker, der kom og svingede hjulet et stykke tid for ham, var jo let at forstå.

Mændene, der havde reberbanen, kaldte vi for den "sure" og den "rare". Den sure ville en dag jage os væk, jeg må lige bemærke, at vi ikke lavede ballade, vi var meget interesseret i arbejdet, og han forbød os at komme der mere. Men den gik ikke. Og nu blev vi vidne til en arbejdsnedlæggelse. Aage, hvis far var fast håndværker på Orlogsværftet, behøvede ikke at have arbejde for hjemmets skyld. Han tillod at standse hjulet og sige til den sure, at så gik han også, og han skulle sørge for, at der aldrig kom nogen dreng fra skolen for at dreje hans beskidte hjul.

Da Aage var det, vi kaldte en pæn dreng, undrede det os, at han kunne give den sure en sådan salut. Ved den rares mellemkomst blev strejken bilagt. Aage forsatte, og vi måtte komme og hjælpe ham lige så tit, vi ville. Den dag blev vi der, til Aage skulle hjem, vi skiftedes til at dreje hjulet, og da vi gik hjem, gav den sure os hver en femøre.

På Kløvermarksvej 3 (nu Markmandsgade) lå *Arbejdernes Forsamlingsbygning*, til denne hørte en stor have, og det var Christianshavns folkelige forlystelsessted. Det var sådant et lille lokalt tivoli.

Her fandtes gyng, karrusel, og skydebane og mange andre forlystelser, og tillige var der servering i haven. Men det, jeg syntes bedst om, var det ret store haveteater, der gav forestilling hver time.

Figur 16: Foto fra 1913 af Arbejdernes Forsamlingsbygning for Christianshavn og Sundby på Kløvermarksvej 3. Kbhbilleder.dk

Teatrets leder og førstekraft hed Oskar Nielsen, og han spillede mange virkelige gode enaktere, ting, som kunne både more og belære.

Haven åbnedes hver søndag klokken 16, og det kostede 20 øre for voksne og 10 øre for børn. Og når man for den 10 øre fik fire-fem forestillinger, var det jo en billig fornøjelse.

Om aften var der dans i salen, men det har jeg aldrig set. Sidste forestilling sluttede på teater mellem klokken 9 og 10, og så gjaldt det om at komme hjem omgående.

Arbejdernes forsamlingsbygning, der blandt Christianshavnerne aldrig blev kaldt andet end "Slæven", var nitterdrengenes faste søndagsfornøjelse.

Den store årlige og tilbagevendende begivenhed var det store slag mellem nittere og amagere på *Store Bededags aften*. Hvad der egentlig sloges om, var der vist ingen på nogen af siderne, der var klar over, men der skulle slås. En del drenge fra Sundbyerne gik i skole i Prinsessegade på Christianshavn på grund af pladmangel i skolerne i Sundby, men der kunne ikke være tale om at forulempe dem, når de gik fra skole. Kampen begyndte først kl. seks. (atten)

Det begyndte ved syttentiden, så samledes drengene fra en ejendom, bevæbnet med kæppe og stokke, og så gik den vilde jagt rundt i Christianshavns gader, og alle skrålede nitternes slagsang:

*Nitterdrenge raske drenge
Byens drenge, ligeså
Amagerdrenge kryber sammen.
Når de en på tæven får
I tror måske, vi bæver*

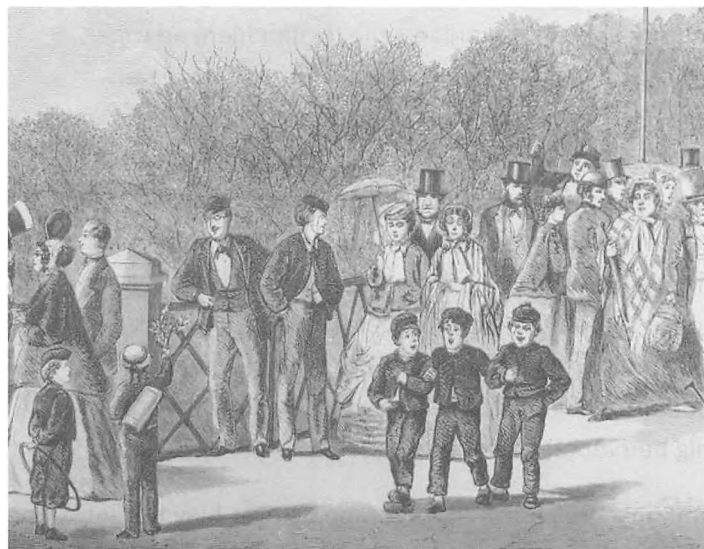
*Nej, så gu'e gør vi ej
For her er nitternæver
Som nok skal tæve dig
Din rad.
Amager, Amager jeg skal dig lære
Hvis du ikke la'r nitterne være*

Under afsyngelse af denne slagsang blev alle gaderne løbet igennem, og styrken voksede efterhånden. Alt hvad der kunne krybe og gå løb med, lige fra

ganske små unger til drenge på 13 – 14 år. Men når så styrken rykkede mod Amager, var den skrumpet betydeligt ind. Alle de små var væk, så de kæmpere, der blev tilbage, var kun en tyve, tredive stykker.

Det var svært at komme ud fra Christianshavn, for ved volden var opstillet et par politibetjente, og det tog jo noget af modet, så det var kun de særlige snedige drenge, der kom forbi dem.

Men det lykkedes i reglen en lille udvalgt flok at redde nitternes ære. Dagen efter taltes der meget om hvilke frygtelige kampe, der havde udfoldet sig på de forskellige steder på den anden side Stadsgraven.

Figur 17: Drenge på volden Store Bededagsaften. Udsnit af et stik, lavet af Bernhard Olsen i *Illustreret Tidende*, 1868. Kbh billeder.dk

Jeg kom en gang til at overvære en sådan kamp. Jeg havde vel gået i skole et par år og var meget interesseret i alt, hvad der havde med soldater at gøre. Om eftermiddagen ved femtentiden kom et kompagni soldater forbi, hvor vi boede, og jeg fulgte med helt ud på fælleden, hvor jeg med stor opmærksomhed fulgte soldaternes øvelser. Tiden gik så hurtig for mig, så det var blevet sent, soldaterne var gået hjem, og jeg kom bagefter. Da så jeg pludselig, to hold store drenge tampe løs på hinanden. Uden at have tænkt over at det var Store Bededags aften, for jeg havde jo ikke været med til at løbe i gaderne, var jeg nu havnet lige i nærheden af slagmarken. Jeg var ikke særlig vel til mode, jeg tænkte på hvad der ville ske, når jeg kom hjem, og jeg var i uhyggelig nærhed af, hvor de tævede hinanden. Jeg skyndte mig at komme væk fra de farlige egne, og løb hjem ad Langebrogade, hvilket gjorde hjemturen tre gange længere. Da jeg kom hjem, vankede der en ordentlig gang "skæld ud", min far troede åbenbart jeg havde været med det øvrige bundt lige fra start. Jeg blev truet med at blive sendt på "Flakkebjerg", et blandt drenge meget frygtet opdragelsesanstalt, hvis jeg nogen sinde prøvede på noget lignende. De efterfølgende Storebededags aftener skulle jeg være hjemme klokken atten, så jeg nåede aldrig at gøre mig bemærket i disse kampe.

Omkring 1905 hørte disse kampe op. Der blev bygget en hel del ude i Sundby, og flere Christianshavnske familier flyttede på Amager, og som følge heraf kom mange kammerater til at bo der ude, og efterhånden hørte forskellen mellem nittere og amagere op.

Nitterdrene havde en særlig forkærlighed for at spille *klink*. Når foråret nærmede sig kom jante-poserne frem, det var en lille lærredspose, man havde fået sin mor til at sy. Der var en løbegang for oven, hvor igennem var trukket et stykke sejl garn.

Janterne, der spilledes med, var små blyknapper af størrelse og form, som en almindelig bukseknap. Dog var der nogle større knapper fra militærbukser, der var mærket MD (Munderingsdepotet), som var særlig eftertragtede, da de var flade og gode at stikke med. Stikke var når man kastede janten op til stregen eller den mur, man stak til. En sådan knap kaldtes en "movserdreng" (MD) og den gjaldt 2 almindelige janter.

Så var der to-erter, der var en fælles betegnelse for alle uniformsknapper. Her havde nitterne sit eget system med hensyn til to-erten. I andre bydele kunne en sådan knap gælde helt op til 32 janter, men på Christianshavn var de kun gældende fire eller otte janter. En to-ert blev overhovedet ikke brugt på Christianshavn, det var en hvid blyknap med øje, af den slags som infanteriet havde i deres uniformer. Blandt nittere hed en sådan knap aldrig andet end en "bøllemofte". Den gængse knap, som var nitternes mest almindelige, var den gule mes-singknapp, som artilleriet havde i deres uniformer, og den gjaldt fire janter, alle øvrige uniformsknapper fra de forskellige etater som for eksempel jernbane, postvæsen, kommune, brandvæsen m.fl. gjaldt otte

janter, hvorimod en politiknap kun gjaldt tre janter, og disse knapper var ikke særligt eftertragtet. På Christianshavn spillede i reglen kun med janter, præget i knapperne skulle ikke gerne ødelægges, men der kunne veksles i spillet af fireter og ottere til janter, men disse blev spillet, til dette var færdigt.

Janter købtes som nye i legetøjsforretningerne, og fireter og ottere købtes hos kludekræmmeren for henholdsvis 1 og 2 øre.

Disse knapper havde for drengene en vis værdi, de kunne altid omsættes til klingende mønt, kludekræmmeren var altid rede til at købe dem tilbage for halv pris. Og når sæsonen ebbede ud, afsatte drengene deres to-erter til kludekræmmeren. Det kunne godt, efter datidens forhold, blive et ret stort beløb – for de mere drevne- en 3 – 4 kroner, hvilket må siges at mange penge, når et halvt rugbrød kostede 23 øre.

Forinden en dreng solgte sine to-erter, havde han altid taget et eksemplar af hver slags fra, de blev sat fast på hans livrem, og her gjaldt det om at have så mange slags som muligt.

Disse remme blev der særlig værnet om, når klinkspillet skulle begynde igen næste forår, og man kunne af remmens indhold af knapper se, om ejermændene havde haft særligt spilleheld i den forløbne sæson.

De store arbejdspladser på Christianshavn

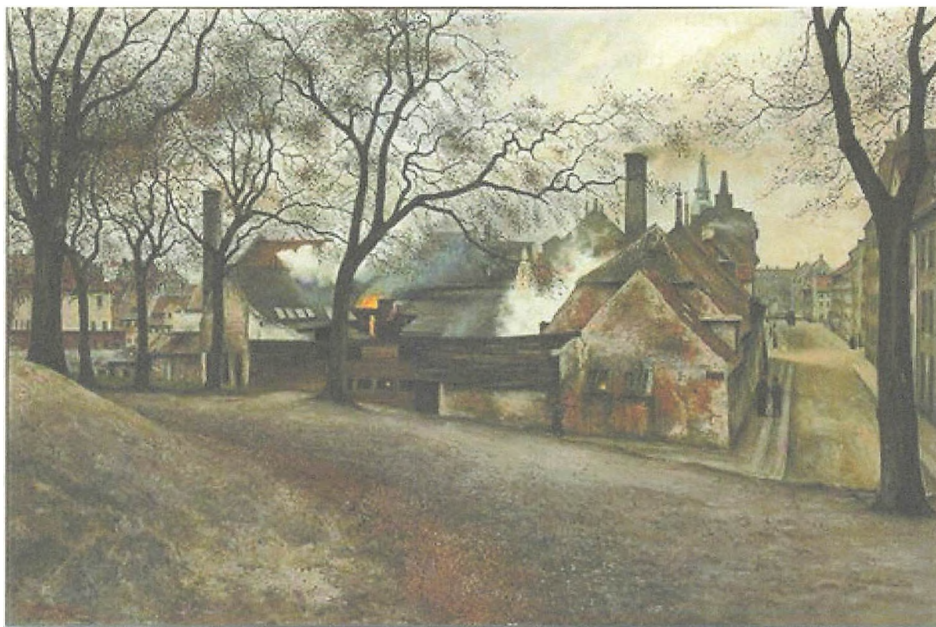
På Christianshavn var der på denne tid mange ret store virksomheder, hvor indbyggerne havde deres daglige dont.

Den største var *Burmeister & Wain* i Overgaden, hvor der dengang var maskinfabrik og jernstøberi, og her var hovedparten af de mandlige beboere beskæftiget. Når middagsfløjten lød klokken 12.30, så man en strøm af arbejdere, sorte og snavsede, i løb styrte ud af fabriksporten hjem til middagsmaden. Da gjaldt det for mutter om at have maden parat, for 5 minutter i et fløjtede det første gang, og det var signalet til at tage hjemme fra. Så gik det i vildt løb tilbage til fabrikken, for præcis klokken et fløjtede det igen, og så blev portene lukket, og dem, der ikke var kommet indenfor, blev noteret og trukket fra lønnen. Her havde flere af mine skolekammerater den opgave at stille ved porten med maden til deres fædre, når afstanden til hjemmet var for lang, og spisningen hjemme ikke kunne nås på den halve time.

At fabriksfløjten kunne høres over hele Christianshavn var jo en selvfølge. Vi drenge lyttede også efter den. Vi, der skulle være i skole klokken et, lyttede efter det første fløjt, så måtte vi have fart på, der var da 5 minutter til det ringede op i skolegården.

Figur 18: Maskinfabrikken B & W lå siden 1846 og frem til 1987 på Christianshavn, hvor den efterhånden kom til at dække hele området mellem kanalen, havnen og Torvegade. Foto fra 1900-1900 af Johs. Hauerslev. Kbh billeder.dk

Figur 19: Mogensens Jernstøberi har rødder helt tilbage til 1700-tallet, hvor englænderen Th. Potter grundlagde Danmarks første jernstøberi. Maleri af Axel. Stephansen (1879-1949) fra 1907 (privateje).

Mogensens Jernstøberi, som lå i trekanten – Voldgade – Sofiegade - Prinsessegade, var en anden stor arbejdsplads, hvor mange Christianshavnerne havde deres daglige arbejde. Voldgaden var den gang kun en jordvej, hvor voldskråningerne gik i et med vejen.

Ved vejen var der nogle indskæringer i volden, hvorved der dannedes små åbne pladser, og her havde støberiet sit lager af formkasser, kun indhegnet af et lavt stakit. Her havde vi en af vore bedste legepladser, her kunne vi bygge huse og lege bjergbestigere og meget andet. Det var en leg, der udviklede kræfterne, for disse jernkasser var meget tunge. Men havde vi først fået stablet dem oven på hinanden, kunne de ikke vælte, da der var tappe og huller, der passede ind i hinanden. Legen gik godt, indtil støberiets opsynsmand kom og jagede os bort.

Figur 20: Jensens Galvaniserings Etablissement i Christianhavns Voldgade 23. Fot. Ca. 1900 af Frederik Riise (1863-1934). Kbh-billeder.dk

Det var jo også en farlig legeplads, for formkasserne var lavet af svært støbejern. Men det tænkte man jo ikke på den gang.

En anden virksomhed, der lå ud til Voldgade omtrent ved Torvegade, var *galvaniseringsanstalten*, og den var drengen særlig interesseret i, for her kunne tjenes et par småøre. Affaldet fra galvaniseringsanstalten blev kørt lige ud på vejen (Voldgaden) og lagt i huller og ujævnheder, og så var det om at være på vagt og være de første, når manden kom med trillebøren derinde fra.

Der var mellem affaldet stænk og dråber fra det smeltede zink, og det var det, vi pillede fra. Og når det var pillet op i huen, gik turen til kludekræmmeren, og det skulle være ved Jørgensen i Dronningensgade, og her blev høsten afsat. Der var flere kludekræmmere på Christianshavn, men kun én Jørgensen, han havde ord for at betale bedst og han snød ikke, det var i hvert fald drengenes mening.

Og hvad indbragte så salget? Det var ikke mange øre, det lå i reglen på tre, fem eller 7 øre, jeg erindrer ikke at nogen dreng har haft for over 10 øre, men den gang var det penge, og dem havde datidens drenge ikke mange af.

Så var der P. Olsens Oliemølle, som lå mellem Dronningensgade og Prinsessegade. Dertil valfartede koner og store børn, når der holdtes storvask hjemme eller der skulle gøres rent. I oliemøllens gård løb møllens kølevand fra dampmaskine ud i en brønd, og så holdtes spanden ind under en ret stor

tud, og det var jo en nem måde af få varmt vand på. Jeg har selv ofte været udsat for, at mor har sagt: "spring lige hen og hent en spand varmt vand, jeg skal vaske trappe".

På Christianshavn var der også to tobaksfabrikker, *Nobels Cigarfabrik* og *Brødrens Brauns Skråfabrik*, der lå på hjørnet af Prinsessegade og Bådsmandsstræde. Nobel havde også facade mod Bådsmandsstræde.

Hos Nobel arbejdede flere af skolekammeraternes mødre, og fra klasseværelserne i skolen, der havde vinduer også til Prinsessegade, vinkedes der ivrigt over til deres mødre.

På skråfabrikken var flere af drengene fra skolen ansat som halvdagsdreng, og når de kom i skole om eftermiddagen, stod der en duft om dem af engelske lakrids og svedsker, det var de materialer, der blev brugt til skråsovs. Det hændte også, at de havde nogle stænger skrå med til uddeling, og flere drenge kunne tage en skrå uden at blive syge bagefter. Øvelsen i at bruge skrå blev altid foretaget uden for skoletiden, da erfaringen viste, at der kunne følge svære sygdomssymptomer efter forsøgene. I et tilfælde i ejendommen, hvor jeg boede, kom børnene fra gården en aftenstund op til en familie og sagde, at Carl (deres søn) sad nede på retiraden og var så syg. Hans far kom ned i en fart og fandt sin søn ligbleg, helt bevidstløs, og han havde kastet op over det hele. På sædet lå en pakke skrå, som han af mangel på rutine havde siddet og ædt.

Da faderen opdagede årsagen, greb han ham i nakken, gav ham på stedet par ordentlige øretæver og hev ham med op. Hvad der skete, ved jeg ikke, men trods lidt bleghed var Carl dog i skole dagen efter.

Intet under, at skråen fra Braun blev kaldt for Christianshavns drengeskrå.

Figur 21: I forgrunden t.v. ses de to tobaksfabrikker i Prinsessegade.

Forrest E. Nobels Cigar- og Tobaksfabrikker fra 1868, der blev indrettet i en tidligere fajancefabrik og i 1906 havde ca. 200 ansatte. Bygningen er i dag anneks til gymnasiet på den anden side af gaden.

Ved siden af lå Brd. Brauns Skråtobaksfabrik, hvis historie gik tilbage til 1855. Den havde i 1906 188 ansatte, hvoraf 70 var børn. Foto fra engang i perioden 1887-1918 af Johs Hauerslev. Kbh billeder.dk.

I forlængelse af Nobels cigarfabrik i Bådsmadsstræde og lige overfor kasernen lå to tømmerpladser O.P. Hammers og Hindenburgs, men dem skulle vi holde os fra, det var nemlig ikke nogen indbydende legeplads. De havde den vane, at når pladsen lukkede, slap de to store glubske hunde løs.

Figur 22: Foran pakhusene på Islands Plads ligger DFDS's dampskib VESTA, som rederiet brugte på Islandsfarten fra 1899 til 1917, hvor skibet blev sænket af en tysk ubåd.

Foto fra 1912 af Johs. Hauerslev. Kbh billeder.dk

For enden af Overgaden oven Vandet med indgang fra det nuværende Bodenhoffs Plads lå Islands Plads, og her lagde islandsbådene til og udlossede deres last af klipfisk, spegesild og islandsk lammekød, og her kunne drengene altid redde sig et par spegesild med hjem. Det var jo sådan, at alle sildetønderne blev åbnet for kontrollens skyld. En dag havde jeg vovet mig helt ned på pladsen. Jeg var ikke begyndt

at gå i skole endnu og måtte ikke gå så langt væk, men det var jo spændende at se på.

Pludselig var der en arbejder, der gav mig en stor klipfisk, idet han sagde: "gå hjem med den". Jeg må sikkert have set lidt betænkelig ud, for han sagde: "ja, - du må gerne ha' den, skynd dig bare hjem med den." Det var en meget stor fisk, jeg mener aldrig senere at have set en så stor klipfisk. Jeg havde besvær med at bære den hjem, men ved at tage den i halen og bære den over skulderen lykkedes det, selv om den anden ende slæbte hen ad gaden. Det var en drøj tur, jeg måtte skifte skulder nogle gange, men jeg nåede hjem med min fangst. Efter at have aflagt beretning om min adkomst til dette havuhyre, vankede der en to øre, men først efter at have fået at vide, at der skulle jeg holde mig fra og ikke vove mig så langt væk mere. Dette kunne jeg ikke rigtig forstå, jeg syntes selv, det var et godt sted at komme, når man fik en hel klipfisk helt gratis.

En anden spændende oplevelse for os større nitterdrengene var, når islandsbåden havde levende islandske heste om bord. Den var nærmest forbeholdt drengene, der boede i "forlængelsen" (således kaldtes den del af Prinsessegade nede ved Orlogsværftet). Når hestene kom i land, blev de trukket ad Refshalevejen ud til Christianshavns Fælle¹¹, hvor en del af dem gik og græssede det meste af sommeren. Drengene, der boede i "forlængelsen", kunne jo følge med, når lejligheden var der, men for

¹¹ Senere kaldt Kløvermarken.

os andre, der boede på det egentlige Christianshavn, var det nemmere at gå ad Kløvermarksvej.

Det blev til mange gode rideture på islænderne.

At vi dengang også legede cowboys, er selvfølgelig, hestene var i hvert fald vilde nok, og fælleden kunne også gøre det ud for prærien. Mange drenge blev rene hestebetvingere, men det kostede mange knubs, man oplevede jo at falde af hesten på alle mulige måder, men værre var det, hvis opsynsmanden fik fat i os. Så vankede der nogle ordentlige øretæver, og det var nogle, der kunne mærkes, og ikke nok med det, man blev også til grin for de andre drenge, fordi man ikke havde været opmærksom på, at han kom. Det var nu et hårdt arbejde for denne opsynsmand, for hestene var spredt ud over hele fælleden. Havde han jaget drenge ud af fælleden i den ene ende, var der straks en flok i den anden ende, som forsøgte sig i den ædle ridekunst, og så måtte han af sted efter dem, så han fik sig nogle ordentlige løbeture, navnlig på skolefridage.

I Overgaden neden Vandet nr. 11, nabo til B & W, havde vi Heerings Likørfabrik. Her var mange af skolekammeraternes mødre ansat i kirsebærssæsonen med at plukke stilke af kirsebær.

Bærrene kom i læssevis og blev læsset op på borde i gården. Konerne sad i gården, og over dem var spændt store presenninger, så en del af gården var helt overdækket. Ved fyraftenstid samledes christianshavnske børn uden for porten, og når alle konerne var gået, blev børnene lukket ind og fik lov

til at endevende stilkebunkerne og tage de bær, der var sorteret fra.

Figur 23: Her sidder konerne og fjerner kirsebærstilke i Heerings Gård. Her drev familien Heering en likørfabrik fra 1838 til 1970'erne.

Udateret foto. <https://nordeafonden.dk/om-os/fakta/historie>

Her gjaldt det om at have en skolekammerat, hvis mor arbejdede derinde, og som i forvejen havde fået at vide, hvor hans mor sad i gården. Der var så smidt et par håndfulde gode bær ned under stilkebunkerne. Derfor gjaldt det om at være hurtig, så man kom først hen, hvor hans mor havde siddet.

Det var ikke mange bær, der blev smidt ned, for konerne arbejdede på akkord og fik betaling efter vægt. Bærrene samlede drengene i deres hue, og efter et kvarters forløb blev hele sværmen gennet ud, men så var selv det usleste kirsebær væk.

Af andre virksomheder må jeg nævne *Jensen & Møllers Kiks- og Chokoladefabrik* i Dronningensgade

lige over for skolen og *Jacobsens Trælasthandel* på Wilders Plads. Begge disse virksomheder havde christianshavnerdrengenes interesse, for allerede mens de gik i skole havde flere sikret sig arbejde her, så de kunne begynde, når de blev konfirmeret.

Disse firmaer antog ikke så få arbejdsdrenge, og dem, der kom her, havde store chancer for at blive der, også efter deres fyldte attende år. Hvilket den

gang betød en hel del, da det var vanskeligt at få arbejde i attenårsalderen.

Navnlig hos Jacobsen på Wilders Plads søgte store kraftige drenge hen, for her var lønnen større, men der skulle til gengæld også slæbes mere. Blandt christianshavnerne hed dette firma derfor aldrig andet end "Slæve Lars"

Figur 24: Der var travlhed på Wilders Plads i 1915. i forgrunden Lars Jacobsens virksomhed fra 1862, hvor der blev produceret tønder og andre trævarer i massevis. Bag den Københavns Flydedok og Skibsværft store haller og yderst t.v. Kongelig grønlandske Handel.

Med 250 medarbejdere i 1906 var virksomheden en af de største arbejdspladser på Christianshavn. Foto 1915. Kbh billeder.dk.

B & W's skibsværft på Refshaleøen (i daglig tale aldrig andet end "øen") må også nævnes, når talen er om christianshavnske virksomheder, da mange christianshavner arbejdede herude.

Mange drenge fra Christianshavn kom i lære her, og der stod respekt om ham, når han kunne sige: "Jeg skal i lære ude på øen".

For arbejdere på øen, der boede på Christianshavn, var det en lang vej til arbejdspladsen, men dem, der boede i byen, mødte på Toldboden, og derfra blev de færget over til øen.

Figur 25: I 1872 flyttede B & W skibsværftet fra Christianshavn til den kunstige ø Refshaleøen. Her blev der i de følgende år bygget over 1000 skibe indtil lukningen i 1990'erne. Foto fra 1897 (Store Danske).

Al kørende trafik til øen gik derimod over Christianshavn, det var ikke få hestekøretøjer, der om dagen kørte gennem Prinsessegade ad Refshalevejen til øen. Her var også en oplevelse for os drenge.

Vi havde efterhånden lært de fleste kuske at kende, mange af dem var christianshavner, og det hændte, at de gav en dreng lov til at tage turen med derud. Men denne ekspedition skulle helst være på en skolefridag, da det jo var en lang tur. Og da vi skulle vente uden for værftets port, mens kusken var inde og læsse af, kunne der godt gå en hel for- eller eftermiddag med en sådan tur,

I Strandgade for enden af Sankt Annæ Gade var indkørslen til Asiatisk Plads, og her lagde skibene til. De kom fra Dansk Vestindien, der jo den gang hørte til Danmark. De havde sukker og rom med hjem, og det blev losset her på pladsen. Her var også noget at gøre for nitterdrene, for det hændte, at nogle af sukkertønderne blev åbnede eller var beskadiget, og undertiden var der sukkerrør mellem sukkeret, og dem fik drengene, og det kan nok være, at det var noget, der smagte godt.

Men at også andre høstede godt af disse skibes ankomst, opdagede vi en dag, vi suttende på sukkerrør kom ovre fra pladsen. I en port i Sankt Annæ Gade var en del mænd beskæftiget med at tømme et romanker. Om det var købt eller på anden måde kommet derhen, ved jeg ikke, men de fik i hvert fald meget travlt med at jage os væk, da vores

nysgerrighed var meget pågående. En nitterdreng var ikke sådan at jage væk, når der foregik noget af interesse, og det bevirkede, at en af drengene sagde: "Er der noget I har stjålet, siden vi ikke må se det." Så var det jo om at komme væk i en fart for at undgå øretæver.

Men på afstand, uden for farezonen, fulgte vi jo deres foretagende, og det var sjovt at se dem bære rom bort fra porten i alle mulige forskellige kedler, kar og mælkespande, ja, også tomme petroleumsflasker blev taget i anvendelse.

Figur 26: Dampskib til kaj ved Asiatisk Plads. Pladsen var på Bulls tid ejet af De forenede Oplagspladser og brugt af forskellige rederier. Blandt dem var handelshuset Moses & Søn G. Melchior, der fra 1820 sendte mange skibe til Vestindien. Firmaets domicil lå på Højbro Plads, men fra 1913-1974 i Strandgade 24. Udateret foto. Kbh billeder.dk.

I Strandgade lå også Københavns flydedok og Skibsværft, og her havde også mange Christianshavner deres beskæftigelse. Her kunne vi på nært hold fra

strandgadeporten undertiden ser et skib i dokken, helt oppe af det våde element. Denne virksomhed hed aldrig andet end "Dokken".

Og *Den kongelige grønlandske Handel*, der lå inde på Wilders plads, havde også sine tillokkelser. Der lå høje stabler af trantønder, der var hele store pyramider, og vi kunne ikke rigtig forstå, hvordan de kunne stable dem så højt op. At det kunne ske, at vi fik et glimt af en rigtig grønlander, var jo en særlig oplevelse, det var jo ikke så almindeligt den gang.

Figur 27: Foto fra o. 1910 af Grønlandske handels Plads. Sejladsen til Grønland foregik stadig primært med sejlskibe, der fragtede spæk til tran, tørfisk og skind retur til Christianshavn.

Kbh billeder.dk

Så var der noget, som for os drenge stod som det allerfineste: *Orlogsværftet*.

Figur 28: Panserskibet Olfert Fischer søsættes på Nyholm i 1903 med Spanteloftshuset fra 1742 i baggrunden.

På dette sted blev så godt som alle flådens store skibe bygget mellem 1690 og 1918. I 1924 blev værftet flyttet til Dokøen. Kbhbilleder.dk.

At arbejde på Orlogsværftet var noget af det helt store. Det, der gjorde det fint i vore drengeøjne, var vel nok, at arbejderne, når de forlod værftet ved fyraften, var omklædte, akkurat som andre christianshavnske arbejdere så ud om søndagen. Og det havde vel kun sin grund i, at de fleste boede udenfor Christianshavn og ikke kunne løbe lige hjem. Og dertil kom, at der på Orlogsværftet var mange faste folk, der bar uniform. Derfor var det jo intet under, at det i vore øjne så fint ud. En dreng, der kom i lære på Orlogsværftet, ja, det var noget af det helt store.

Hver fredag tidlig på formiddagen udgik der fra Orlogsværftet en mystisk lille kommando, bestående af en ældre underofficer, fire marinesoldater og en trækvogn. Med en stor sabel ved siden og en revolver i bæltet gik underofficeren inde på fortovet, og han havde stadig trækvognen under observation. Denne blev trukket af de fire marinere ude på gaden, to for og to bag, og alle fire med store sabler ved siden. Og en times tid efter vendte de tilbage. Det var mistænkeligt, og det var ikke til at se, hvad der var på vognen, da det var en lukket kassevogn. Skønt nitterdrene var frække og ikke manglede gåpåmod, var der dog ingen, der havde mod på at gå med for at undersøge sagen. Dertil var officeren inde på fortovet alt for frygtindgydende. Men tilfældet kom os til hjælp. En dreng der havde været til byen, havde set vognen holde uden for Nationalbanken, og der havde han set, der blev læsset pengeposer på vognen. Så forsvandt mystikken.

Det var arbejdslønningerne, der under så skarp bevogtning blev hentet i Nationalbanken hver fredag.

Der var mange andre virksomheder på Christianshavn: bryggeri, brændevinsbrænderi, sæbefabrik, kobbersmedje og flere ret store vognmandsforretninger. Med alle disse større og mindre virksomheder inden for bydelen var det jo givet, at beboerne havde deres daglige virke her.

Kvinde- og børnearbejde

Størsteparten af de mandlige beboere på Christianshavn var vel nok arbejdsmænd. Dette skyldtes, som man vil se af det forannævnte, at de fleste christianshavnske virksomheder beskæftigede ufaglært arbejdskraft. Lønningen var lille, fra 14 til 16 kr. om ugen og for en faglært godt 20 kr. Selvfølgelig var evnen til at få det hele til at løbe rundt vigtig.

Særlig havde støberiarbejderen et problem, og det var hans arbejdstøj, det holdt ikke ret længe, det kunne hænge i laser i løbet af ganske få dage. Så han måtte bruge en ikke så ringe del af sin ugeløn til arbejdstøj, og så manglede de penge jo i den daglige husførelse.

En lille historie, som blev fortalt dengang, illustrerer bedst hvordan tøjspørgsmålet var: En støberiarbejder kom ind hos en marskandiser og ville købe et par arbejdsbukser. Marskandiseren tog et par gamle bukser fra og viste ham dem, idet han sagde: "Her er et par, de koster 50 øre." Med forbavelse og undren i stemmen svarede støberiarbejderen: "Er du gal mand, det skal ikke være et par stadsbukser, jeg skal have."

Denne historie siger mere end mange ord hvor småt det hele var den gang.

Det var ikke mændene alene, der var med til at klare hjemmets økonomi, konerne gjorde også deres indsats på forskellig måde. Mange havde hjemme-

arbejde med at rulle cigarer. Så havde de i reglen, hvis de ikke selv hentede og bragte cigarerne til og fra fabrikken, en dreng til at besørge dette. Derved tjente drengen 75 øre eller 1 krone om ugen.

I sæsonen pillede konerne kirsebær hos Heering. Når det var radisetid, var der koner, der købte radiser hos amagerbønderne. Amagerne havde så en sæk radiser med til konerne, som de afhentede på Christianshavns torv. Konerne tog sækken med hjem, hvor de boede, her vaskede de radiserne i et stort kar i gården, bundtede dem og lagde dem i et par spånkurve, og så gik turen ud i byen for at sælge dem. Pris 2 øre bundtet, 3 bundter for 5 øre.

Andre koner havde en lille flad trækvogn, hvor de foruden radiserne havde en kasse røgede sild,. Prisen for de røgede sild husker jeg også, da en kone, der stod ved Børnehusbroen, falbød sine sild med følgende ord: "Fem røgede sild 13 øre, uden ho'der 10 øre." Vi drenge kaldte hende for "13 øre" og det var et navn, som hun i grunden selv havde givet sig, for hun sagde det ustandseligt til alle, der kom forbi.

To pæne handelskoner "Sippedille" og "Frøet", sådan blev de kaldt, deres rigtige navne har jeg aldrig kendt, boede i ejendommen lige over for, hvor jeg boede. Både dem selv og deres vogne var altid rene og pæne, de havde deres faste stude i Torvegade. Dem galt det om at passe på, når de kom hjem om aftenen, for når man hjalp dem deres vogne over rendestenen, tjente man én øre. Ja, i dag

lyder det utroligt, men der var virkelig købekraft i en øre.

Der var mange af mine skolekammeraters mødre, der havde udearbejde, og hvor det var tilfældet, kunne man se det på børnene, her var i reglen råd til at have søndagstøj.

Børnene, og navnlig drengene, havde i de fleste tilfælde, og når de var store nok til det, en eller anden beskæftigelse¹².

Jeg har allerede nævnt skråfabrikken, hvor ikke så få drenge havde plads. Men de fleste drenge havde byplads, og christianshavnerdrene var velanskrevne og kendt for at være raske og hurtigt opfattende. I mange tilfælde gik en plads i arv fra en større til en mindre broder. Min første plads arvede jeg efter min bror, nu var han for stor til den plads, så overtog jeg den. Det var hos en overretssagfører på Gammelholm, jeg skulle møde hver morgen klokken 8, og bære brændsel op fra kælder til tredje sal. For det fik jeg 2 kroner om måneden, ja det var om måneden. Men jeg var alligevel stolt, da jeg

første gang kom hjem og kunne aflevere en blank to krone.

Ellers var datidens løn for en 10 – 11 års dreng 1½ til 2 kroner om ugen og for en 13-14 års dreng 2½ til 3 kroner. Fik en dreng 3 kroner om ugen regnedes det for at være godt.

For drenge, der havde plads hos købmænd eller handlende, kunne arbejdsdagen være lang. På en almindelig hverdag, hvis han var formiddagsdreng, mødte han så tidligt, at gaden kunne være fejlet inden klokken 7 og om vinteren inden kl 8. Hvis han var eftermiddagsdreng, skulle han møde klokken 2, men han skulle også komme og feje gaden om morgenen. Var det hos en købmand, skulle man holde butikken ren og være med til at veje af.

Jeg arvede igen efter min broder hans plads hos *købmand H. P. Aabel* på hjørnet af Torvegade og Prinsessegade, det var vel nok den største købmandsforretning på Christianshavn, og det blev regnet for at være en god plads. Jeg havde forinden haft plads hos en mindre købmand, hvor jeg havde fået lov at deltage i meget forskelligt arbejde, så man til dels kan sige, at jeg var oplært i faget. Men her var også nok at tage fat på.

Det var jo den gang således, at alle varer blev vejlet af hos købmanden, det var ikke som nu, hvor næsten alle varer kommer færdigpakket til købmanden. Det var drengens arbejde at veje af. Først skulle poserne slås op, det ville sige, der skulle laves hjørner i bunden af posen, så denne kunne stå alene, derpå

¹² En lov i 1873 gjorde det ulovligt at bruge børn under 10 som arbejdskraft på fabrikker og større værksteder. Desuden måtte børn kun arbejde i max. 6½ time dagligt fra 6-20. Loven blev strammet i 1901, hvor loftet blev hævet til 12 år og max. 6 timers dagligt arbejde.

Først i 1903 kom der regler for øvrigt børnearbejde i København med et forbud mod at bruge børn under 12 til udbringning af mælk, brød m.m. Men der var ingen regler for de andre bybude før i 1919, hvor der blev indført undervisningspligt mellem kl. 8 og 16.

fyldes, vejes og lukkes. Og den skulle lukkes, så posen kunne vendes med lukningen nedad, uden den mindste smule faldt ud gennem lukningen. Og hvad var det så, der blev vejet af?

Figur 29: Åabels købmandsbutik Torvegade 58/Prinsessegade 18, hvor Thorvald var arbejdsdreng.

Foto af Johs. Hauerslev fra 1912, Kbh-billeder.

Det var næsten alt, mel, stødt melis, salt og krydderier. Navnlig krydderier var et pillearbejde, det blev vejet af i små poser, som først skulle stemples med krydderiets navn.

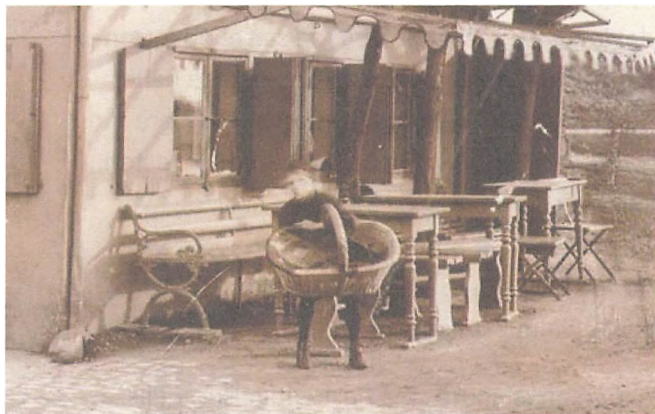
Det var i portioner til 2 og 5 øre. Alt dette blev vejet af i baglokalet til butikken, og det var min opgave at sørge for, at hylderne i butikken altid var fyldte. Det

var et arbejde, der interesserede mig, jeg syntes det var morsomt, at jeg selv havde ansvaret for det. Hvad jeg derimod ikke var så glad for var at skylle flasker, og når de var skyllet, skulle jeg tappe brændevin på dem, proppe dem og sætte etiketter på. Dem blev der solgt mange af, de kostede heller ikke mere end 14 øre for en halv flaske og 27 øre for en hel. Der var særlig en kunde, en dame for resten, hun kom hver formiddag og købte en halv, og hver gang fortalte hun, at hun var nødt til at pudse vinduer, for de blev så snavsede. Hun kom selvfølgelig til at hedde vinduespudseren.

Jeg havde mange andre små beskæftigelser, f.eks. at pille rosiner og riste sukker. Købmanden fik sine rosiner i kasser, hvor den lille stilk sad på, og det var den, der skulle pilles af. Der blev sagt, at når man pillede rosiner, skulle man fløjte, så købmanden kunne høre, hvis man spiste af rosinerne. Men det forlangte købmand Aabel ikke, tværtimod sagde han, at jeg bare skulle spise væk af alt på lageret, jeg kunne lide. Det gjorde jeg også, men der gik ikke lang tid, før jeg havde spist mig mæt i lækkerierne, og så var det sjældent, jeg rørte noget.

Sukkerristningen var også et kapitel for sig selv. Dengang fik man endnu sukker fra Dansk Vestindien, det kom i tøndes og var meget klumpet. Klumperne blev kaldt "jøder", og det var disse "jøder", der skulle gennem risten for at blive en ensartet masse. De andre slags puddersukker, der stod på lageret i tøndes, måtte også engang imellem have en gang sigtning, inden de gik ind i skufferne i butikken.

Ved siden af det ovennævnte arbejde var der så bygangen, det var en afveksling, og der vankede i reglen også drikkepenge.

Figur 30: Det er lykkedes at finde et enkelt foto af en af de mange bybude på Christianshavn. Han står foran Cafe Bomhuset i Langebrogade og blev fotograferet af Chr. R. Neuhaus (1833-1907). Kbh billeder.dk.

Det værste var så tilbage – kaffemøllen, det var et slid. Den bedste kaffe var altid friskmalet, og det blev gjort, mens kunden ventede, så skulle jeg fra lagret ind og svinge kaffemøllen. Der var ikke noget, der hed motor, nej, - der skulle svinges over hundrede sving til et fjerdingspund (125g). Klokkeren 12 var fyraften, og så i skole klokken 13.

Men efter skoletid skulle man igen møde i forretningen for at høre, om der var nogle byærinder. Var der det, blev man ikke særlig ked af det, for i reglen faldt der en drikkeskilling af om aftenen. Og småøre

betød noget dengang, det var nemlig ens egne, de skulle ikke afleveres hjemme.

Lørdag var de handlendes bedste dag, og da mødte jeg i forretningen straks efter skoletid, og da der ikke var nogen bestemt lukketid, kunne klokken ofte blive mellem 23 og 24, inden jeg kom hjem.

Lørdag aften var det kun bygang og kaffemøllesving. Forretningen havde også åbent søndag morgen til klokken 9, og da skulle bydrengene også være der. Det blev regnet for at være en af de gode pladser, for lønnen var 3 kroner om ugen, og når der så kom 50 til 75 øre i drikkepenge, så var det helt ovenud.

En anden god plads for en dreng var at være ind-sæber hos en barber. Det gav 1½ krone for lørdag aften og søndag til klokken 12. Selvbarbering var dengang ikke meget brugt, så barbererne havde lynende travlt, for alle skulle jo barberes til om søndagen. Den almindelige pris for barbering var 15 øre, men enkelte steder kostede det kun 12 øre. På en sådan 12 øres salon havde jeg selv plads et halvt års tid, og der faldt gode drikkepenge af. For det meste betalte kunderne med 15 øre og de 3 øre, de fik tilbage, gav de i de fleste tilfælde mig, og det blev til penge på en lørdag-søndag. Det hændte, at mesteren måtte veksle hos mig, når han ikke havde flere to og enører.

Et er de hårdeste arbejder for drenge var sikkert at være mælkedreng. Det var de mest fattige, der tog dette arbejde, - drenge hvis mødre var enlige, og hvor sønnen i mange tilfælde måtte hjemmefra ved

3 – 4 tiden om morgenen for at kunne møde kusk og vogn ude i byens periferi, og de var først færdig sent, så de mange gange måtte gå lige fra vognen og i skole. Og så kunne man godt forstå, at de sad og faldt i søvn i timen, og når en af os andre ville vække ham for at ikke skulle få ballade, kunne det hænde, at læreren sagde: "Lad ham bare sove, han trænger til det".

Figur 31: Mælkedrenge og – vogn i Strandgade. Man startede mælkeudleveringen kl. 4. Udateret foto. Kbh billeder.dk.

Og disse drenge blev aldrig straffede for ikke at kunne deres lektier. Lærerne var meget forstående og fik alligevel lært dem det nødvendige, så de kunne klare sig, når de kom ud af skolen.

Så godt som alle drenge på Christianshavn havde deres dag besat med et eller andet arbejde. Det er derfor ikke noget at sige til, at de i deres knap tilmålte fritid var oplagte til balladenumre. Men det var aldrig bisse- eller bøllestreger, dertil havde drengene deres egne disciplinære love. Og skulle endelig en være kommet for tæt på, og en voksen ramte ham et par på kassen, så blev det taget med

anstand, der var ikke noget med at gå hjem og beklage sig. Det eneste resultat, der var kommet ud af det, var at han havde fået nogle flere hjemme.

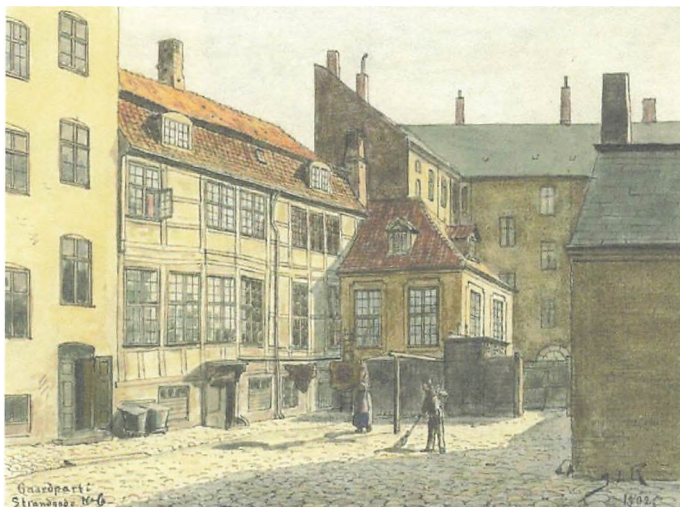

Figur 32: Måske var det i denne barber & frisørsalon skråt over for Bull-familiens lejlighed i Prinsessegade, at Thorvald sæbede kunderne ind? Billedet stammer fra 1916, hvor pressen strømmede til Christianshavn i forbindelse med mordet på den prostituerede "smukke Carola" i netop Prinsessegade 25. Foto fra 1916 af Hother Damgaard (1870-1945). Kbh billeder.dk-

Barndommens gade

Husene på Christianshavn var noget helt for sig selv.

De var alle gamle bygninger, men der var alligevel meget stor forskel på dem. Navnlig husene i Strandgade var meget flotte og fornemme, og det var med en vis tilbageholdenhed, vi drenge nærmede os og kiggede ind i disse fornemme gårde. I de fleste af dem var der smukke, velholdte bindingsværkshuse i side- og bagbygningerne. Navnlig *Strandgade 6*, hvor vi vidste, at Tordenskjold havde haft sin bolig, ville vi jo gerne ind og se, hvordan den her så ud, men det var meget vanskeligt, og vi måtte finde på en eller anden genistreg, før det lykkedes.

Figur 33: Gården i Strandgade 6, hvor søhelten Tordenskjold havde adresse en kort periode 1719-20. Akvarel fra 1902 af J.L. Ridter. Det kgl. Biblioteks billedsamling.

Disse fornemme huse havde en vicevært eller gårdmand, og det var meget svært at komme udenom dem. Blandt os drenge hed det sig, at de aldrig sov, for det var lige meget på hvilket tidspunkt af dagen, vi forsøgte, så kom der altid en gal mand farende ud og jagede os væk.

Men var disse ejendomme vanskelig tilgængelige for os, kan det godt være de øvrige huse, med enkelte undtagelser, var åbne. I de fleste af disse boede mange børn, så det kunne være vanskeligt at se, hvem der hørte til, og der var i reglen én eller flere baggårde, og i mange tilfælde kunne man komme gennem gårdene fra den ene gade til den anden. Det var jo noget, der kunne give anledning til mange spændende lege. Det var ikke ualmindeligt, at der i disse gamle baggårde kunne stå et enligt træ, ja, selv på gaden kunne et sådant træ stå. I Torvegade mellem Prinsessegade og Amagergade stod et træ uden for ejendommen, og et værtshus, der lå i stuen, bar som følge heraf navnet: "*Det grønne træ*". Dette navn havde værtshuset, selv om træet for længst var fældet, lige til huset blev revet ned i tyvene.

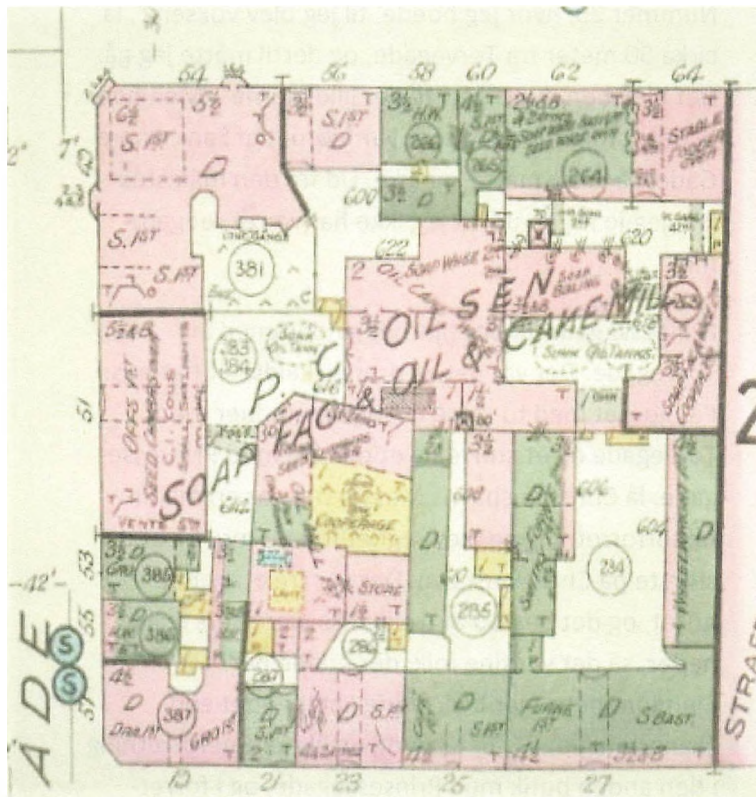
Hvordan var så de gamle huse? Det kan jeg bedst fortælle ved at give en beskrivelse af det stykke af Prinsessegade, hvor jeg havde mit hjem.

Figur 34: Husrækken Prinsessegade 19-27 på postkort fra 1907.

Måske er den 14-15-årige Thorvald med på billedet.

Christianshavns lokalhistoriske Arkiv

Figur 35: Karréen mellem Dronningens-, Torve-, Prinsessegade og arresthuset i St. Annæ Gade.

Uddrag af et detaljeret kort over København fra 1908, tegnet af firmaet Sanborn Map ved civilingeniør Goad, Chas. E., London til brug for danske forsikringselskaber.

Det viser alle bygninger og deres anvendelse. D står for boliger. Bindingsværkshuse er markeret med grøn, grundmurede huse med rød og træhuse med gul farve.

Fra <http://links.sh-site.dk/koebenhavn-1908-forsikringskort/>

Prinsessegade nummer 19, 21, 23, 25, 27 og Christianshavn arresthus var venstre side af Prinsessegade, der gik fra Torvegade til Sankt Annæ Gade. Nummer 25, hvor jeg boede, til jeg blev voksen¹³, lå cirka 50 meter fra Torvegade, og dertil måtte jeg gå. Det blev benævnt "hen til det lille hjørne". Men hen til det "store hjørne", som var hjørnet af Sankt Annæ Gade, så langt måtte jeg ikke. Ud fra den målestok kan jeg jo regne ud, at jeg ikke har været ret gammel.

Prinsessegade 19 var hjørneejendommen af Torvegade. Det var det, vi drenge kaldte et fint hus. På hjørnet med to store udstillingsvinduer mod Torvegade og et større og et mindre mod Prinsessegade, lå Christianshavns Messe. Det var en manufakturforretning og blev regnet for at være en af de største på Christianshavn. Der var tre etager på huset, og det bestod af tre og fire værelser lejligheder, så det var fine folk, der boede her. Ejendommens ejer blev aldrig kaldt andet end "kanariefuglen"¹⁴, han havde urtekræmmerorretning i den anden butik mod Prinsessegade, og i forretningen havde han en masse fuglebure med fugle. Deraf kom sikker hans navn. Han havde ikke ret megen handel, da det var en rigtig rodebutik.

¹³ I 1911 boede Thorvald hos sine forældre i Prinsessegade 23.

¹⁴ Hans rigtige navn var Niels Christensen. Alle mænd i hans 8 lejligheder var håndværkere eller arbejdere, så finere var beboerne nu ikke.

En jul lavede han juleudstilling i sit vindue, det gjorde han ved at hænge et stort negerhoved op i sit vindue. Hovedet var lavet af papmache, og det så meget morsomt ud, så længe det var nyt. Men da det blev hængende år ud og år ind uden at blive rørt, blev det efterhånden et blegt negerhoved.

Det gav jo drengene anledning til at give ham navneforandring fra "kanariefuglen" til "negerhovedet".

Prinsessegade 21 hed "Det lille Paradis". Det var et meget lille, lavt hus på kun stue og første sal. Førstesalen havde kun fire små vinduer ud til gaden og i stueetagen havde Adam, der var ejeren, frugt- og grøntforretning, og han handlede tillige med kul, koks og brænde. Butikken havde kun et ganske smalt vindue og en lige så smal butiksdør, der også var deres indgang til lejligheden oven på. Ved siden af butikken var en vognport, der ikke var større og bredere, end en lille enspændervogn kunne komme igennem. Hesten blev altid spændt til og fra ude på gaden, da den måtte føres gennem porten for ikke at slå hovedet mod loftet. Inden i en meget lille gård, hvor der kun var et halvtag og en lille hestestald, var også gødningskulen. Og når så det hele var omsluttet af høje nabogavle, så kom der ikke megen luft til denne indeklemte gård.

Når der var læs på vognen, var her også en tjans for drengene med at hjælpe med at skubbe vognen fra gaden ind i porten. For dette stykke arbejde faldt der et æble eller en klump dadler.

Figur 36: På dette udaterede foto ses tv "Det lille Paradis" med Adams butik i nr. 21. Derefter nr.23 med Cafe Thor og Ludvig Andersens blikkenslagerbutik. Er det mon "Mutter Klap", der står med ryggen mod fotografen foran Cafe Løven i nr. 25? Ved siden af hende fru Larsens marskandiserbutik. Yderst til højre nr. 27 arresthuset. Hestevognene og trækkærerne tyder på, at scenariet godt kunne stamme fra Thorvalds tid.

Af Fritz Theodor Benzen (1864-1945). Kbh billeder.dk

Men når han havde hentet brænde hjem, så gav det kontanter. Brændet hentede han på et savskæreri i Langebrogade, og der blev det skåret i ender på seks tommer. Derefter kløvede han det selv til optændingsbrænde inde i sin port. Når vi så kom fra skole om aften, skulle vi først hen og se, om der var kommet brænde, for oven i vognporten var en smal rude, vi kiggede igennem. Var der kommet brænde, mødte vi op en 3 – 4 stykker og spurgte, om vi skulle stable brænde. Det skulle vi altid, da Adam selv var en stor tyk mand, og fra vognbunden til portens loft var kun en lille meter, så han havde svært ved selv at læsse af. Brændestumperne gik nu fra hånd til hånd og blev stablet op til venstre i porten. Efter endt arbejde vankede der så en tøøre og måske et æble, der var blevet lidt stødt.

Prinsessegade 23 var en ret pæn fire etagers ejendom med to butikker, der var otte to værelses lejligheder, og den så mere velholdt ud end de andre huse i gaden, men dette skyldtes nok, at ejerindens søn var maler. Mellem de to butikker var en ret bred gadedør, nærmest en lille port, her havde i tidligere tider været koholderi i en lille staldlignende bagbygning. Nu blev denne bygning brugt til blikkenslagerværksted, og indehaveren af dette havde en butik i forhuset. Blikkenslageren blev aldrig kaldt for andet end "Bøvsi". Han gik altid og bøvsede, blandt

os drenge hed det sig, at han gik og drak loddevand¹⁵.

Ejerinden af 23 havde også sit navn, vi kaldte hende "dragen"¹⁶. Hun boede på første sal, og ingen kunne komme forbi på trappen, uden at hendes dør blev åbnet på klem, og hun kontrollerede alle, der gik op i huset. Var det børn, skulle hun altid have at vide, hvor de skulle hen. Man skulle være meget heldig, hvis man kunne snige sig forbi hendes dør uden at blive opdaget.

I den anden butik var der værtshus med det klingende navn "Cafe Thor". Navnet havde indehaveren nok givet det, fordi han var bryder og atlet og gik under navnet "Danmarks Poulsen". Senere fik en gammel uldgyde det, han blev aldrig kaldt andet end "Kresten Jyde". I hans tid var der stor søgning, men altid en masse ballade.

Prinsessegade 25. Om denne gamle kasse kan der fortælles meget, her foregik i mine barneår en masse begivenheder, både mere gemytlige, men også ret alvorlige ting. Jeg vil begynde med at fortælle om, hvordan huset så ud.

¹⁵ "Bøvsi" hed Ludvig Andersen og boede med sin kone og sin ugifte blikkenslagersvend-søn på 1. sal.

Loddevand består af en saltsyreopløsning tilsat zink og bruges i forbindelse med lodning af metaller

¹⁶ "Dragen" hed Marie Jensen. Hun var enke og havde 3 hjemmeboende voksne børn i 1901. Den ene søn var maler og boede i 1906 med familie i en anden lejlighed.

Forhuset, hvor vi¹⁷ selv boede først på tredje sal og senere på første, var nogenlunde pænt. Der var tre etager og kvist, og ligesom i 23 to butikker. Huset hed "Løven", et navn fra gammel tid, og over gadedøren havde der tidligere ligget en forgyldt, udskåret træløve. Den lå i lange tider i vort brændeskur, men var meget hårdt medtaget og endte desværre til sidst i kakkelovnen.

I butikken i stuen til venstre var der værtshus. Indehaveren Madam Petersen¹⁸, i daglig tale "Mutter Klap", fordi hun havde sort klap for venstre øje. Hun var en lille tyk, rask kone, og det var en fornøjelse at se hende smide en gæst ud af værtshuset, når hans nærværelse ikke var ønskelig. Hun forstod at holde orden og justits, og her var sjældent noget vrøvl med politiindblanding, hvilket jævnligt skete i naboejendommen.

Et lille eksempel på, hvordan hun var, giver følgende lille episode. To unge mennesker i 16 års alderen kom ind i værtshuset og sagde meget flot: "Må vi få to bajere". Mutter klap gik hen og stirrede på dem og sagde: "I to – I kan få to citronvand, og vil I ikke have det, så se at skrubbe ud og det lidt rask". De skred på lette fjed.

¹⁷ 1901 boede ægteparret Bull på 1.sal sammen med børnene Emily, Thorvald og Oscar foruden storesøsteren Olga med arbejde som cigarmager og halvbroderen Carl Malmstedt, der arbejdede som bager.

I ejendommens i alt 24 lejligheder boede der 86 personer, heraf 24 børn.

¹⁸ Marie Petersen i 1901 ugift mor til en 15-årig hjemmeboede søn

Om morgen før arbejdstids begyndelse herskede der stor travlhed hos Mutter Klap. På disken stod snapsene skænket i lange rækker, og efterhånden som arbejderne kom på vej til deres arbejde på Øen, stak de ind, smed fire øre på disken og nappede sig en snaps. En sådan servering varede kun ganske få sekunder.

I den anden butik var der marskandiser, og indehaveren af denne var ikke madam, hun hed fru Larsen. Det var noget jeg ikke rigtigt kunne forstå, for de andre koner i forhuset hed også skiftevis fru og madam. I sidehuset var de derimod alle madammer, men det må jo have været på det tidspunkt, hvor alle kom til at hedde frue.

Når man kom ind i gadedøren, fortsatte denne i en gang, der førte ind i gården. Denne gang var delt på langs, og halvdelen til venstre var trappe op til første sal. Når man kom op ad denne trappe, var der en lille repos med vinduer ud til gåden, og ud til denne repos var lejlighedernes køkkendøre.

Skulle man højere op, drejede man til højre, og ad en lille gang kom man hen til en lignende repos, hvor lejlighedernes stuedøre var. Og herfra førte trappen op til anden sal. De tre etagetrapper var nøjagtig ens, de var parallelle med hinanden og forbundet med en gang som på første sal. Disse trappegange var meget smalle, men datidens møbler var jo heller ikke så store. Og hændte det, at en familie havde et stykke møbel, der var for stort til trappegangen, blev vinduessprossen taget ud, og møblet hejst op og ind

gennem vinduet. Trappegangene blev hvidskuret hver lørdag og strøet med sand. Om aftenen blev der på hver etage udhængt en lille petroleumslampe, der blev taget ned kl. ti (22). Det var ikke ret mange gamle ejendomme på Christianshavn, der flottede sig med trappebelysning.

På disse trappeopgange kunne vi drenge også finde på gavtyvestreger. Konernes køkkendøre lå lige overfor hinanden, og de åbnedes indad. Så bandt vi en snor fra dørgreb til dørgreb, dog så slap, at døren kunne åbnes et lille stykke. Når det var gjort, bankede vi på begge køkkendøre, der var ikke noget, der hed dørklokker, og så stille ned ad trappen for at overvære nummerets videre forløb.

I reglen skete der jo det, at de to koner stod og trak i hver sin dør og skældte og råbte op, indtil de opdagede, hvad der var i vejen. Da gjaldt det om at være væk, inden de kom ud af stuedøren, for de fleste koner kunne også slå en prober næve. Hvad værre var, hvis de opdagede, hvem der havde været på spil og klagede til vores fædre, ja, så var det ikke hyggeligt at komme hjem.

Straks når man fra gangen kom ind i gården, lå sidehuset til venstre i cirka 4 meters afstand fra forhuset. Den lille åbne plads, der derved fremkom, var lukket med et plankeværk og var privat gård for værtshuset. Værtshuset havde også den første etage i sidehuset, men med indgang fra deres gård. Der havde i ældre tider været øltapperi, og det var der

endnu, da jeg var ganske lille. Da gangen var så smal, at de ikke kunne trille tøndene ind, så bar de den på en svær bærestang, på hvis midte der var fastgjort to svære kæder med kroge i enderne, der blev fastgjort i hver ende af tøndene. Så tog bryggerkusken stangen på skulderen, og med tøndene på langs imellem sig kunne de lige passere ganen.

I dette rum, som øltapperiet og senere værtshuset havde, var der intet vindue, så de fik kun lys fra indgangsdøren.

Den første del af dette sidehus var det ejendommeligste, for her var svalegang. Svaletrappen førte fra gården op til svalegangen og fra denne gang førte en dør ind til køkkenet på første sal, hvor der var en stue på hver side af køkkenet. En dør ved siden af førte fra svalegangen op ad en meget stejl trappe til køkkenet på anden sal, og her var ligeledes en stue på hver side af køkkenet. På svalegangen var anbragt en almindelig køkkenvask, hvor beboerne kunne hælde deres spildevand. Under svalegangen var en et værelses lejlighed med indgang fra gården.

Mellem forhuset og gavlen af sidehuset til højre og foran den omtalte svalegangsbygning var den egentlige gårdsplads, og denne fortsatte i en smøge mellem de to sidehuse. Denne smøge var ikke bredere, end man fra den ene lejlighed til den anden kunne række kaffekanden fra den ene familie over til den anden. I gården for enden af sidehuset til højre lå et skur, der havde haft høns og duer, nu

benyttedes det til brændsels- og redskabsskur. Til højre i gården lå retiraderne, seks i alt. Jo pladsen var godt udnyttet. Når der til kom plads til skraldebøtter, som blev indført i mine drengeår, var der jo ikke megen plads for husets børn at tumle sig i.

Figur 37: Den omtalte svalegang ved sidehuset til nr 25 med en flok børn opstillet til fotografering. Udateret postkort. kbhbilleder.dk.

Figur 38: Bag svalegangen ses den smalle smøge, der afskilte de to sidehuse. På gavlen t.h. den omtalte brandtrappe.. Foto 1902 af F. Benzen. Det kgl. Biblioteks billedsamling-

Inden kommunen indførte skraldebøtter, kan jeg huske, at man måtte ned med skraldespanden om morgenen og stille den uden for gadedøren, og her kom så skraldemanden og tømte dem i sin vogn. Når skraldemanden så kom i gaden, svingede han med sin skralde, der lavede et frygteligt spektakel, og det var signalet til konerne om at skynde sig, hvis de endnu ikke havde fået spandene ned.

På gavlen af sidehuset til højre var husets lange brandstige med brandhage anbragt, og det var jo indlysende, at disse ting indgik i vores leg, når vi

legede brandmænd. Dette var en farlig leg, ikke så meget med at kravle op ad brandstigen, men hvis fatter opdagede det, kunne jeg være sikker på at få stuearrest en for- eller eftermiddag. Mens vi er ved brandredskaber, kan jeg fortælle, at der på husets lofter endnu fandtes de gamle, rødmalede brandspande og hornlygter, hvor ejendommens matrikelnummer var påmalet.

De to sidehuse havde hver seks 1- værelses lejligheder og i sidehuset til højre tillige en kvist med vindue i gavlen ud til gården. Bekvemmeligheder var der ingen af, gas og lys fandtes hverken i for- eller sidehus, og kun i forhuset var der indlagt vand. Alle andre måtte hente vand i gården, og for sidehusets vedkommende kunne spildevand hældes i en almindelig køkkenvask, der var anbragt på trappegangen. Såvel fra forhus som sidehus løb spildevandet fra køkkener og gange af udvendige nedløbsrør ned til åbne rendesten i gården og derfra gennem gang og gadedør ud til den åbne rendesten på gaden. Og i denne rendesten på gaden sejlede vi med små papirbåde og holdt hele kapsejladser for at se, hvem der kunne komme først under broen (det var rendestensbrædder anbragt uden for hver gadedør) for så til sidst at se båden forsvinde i den store slamkiste for enden af gaden. Denne slamkiste blev rensat af og til ved, at der kom tre mænd og en arbejdsvogn og tømte den for slam. Det var vi jo meget interesseret i, så vi var altid mange drenge som tilskuere. Til lejlighederne i sidehuset var der egentlig ikke noget rigtig køkken. Til hver lejlighed hørte et rum på gangen, vel højst to meter dybt og

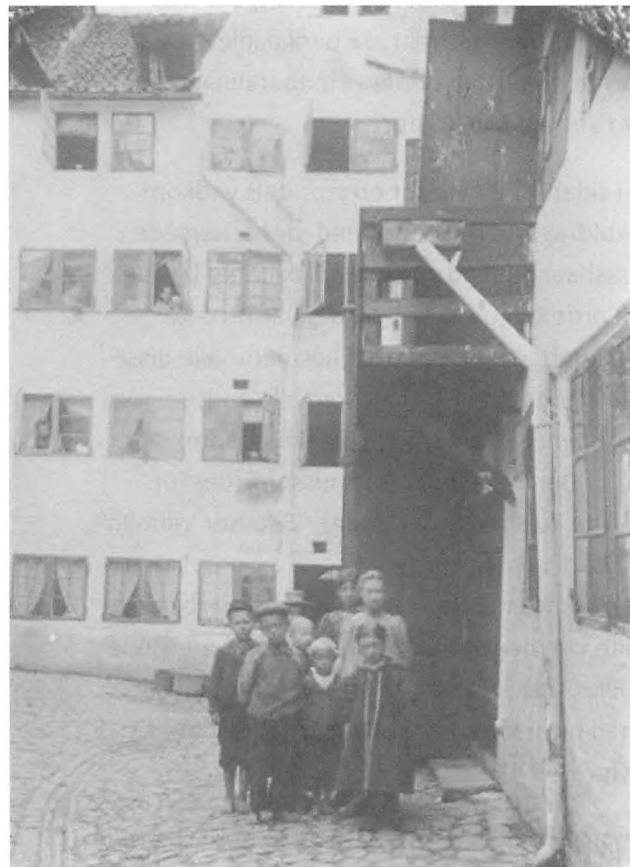
en meter bredt med dør for. Den bageste del af dette rum var muret op i almindelig komfurhøjde, og på dette murværk stod en fyrgrøde. Lys var der ikke noget af, skulle der laves mad, måtte døren stå åben ud til trappegangen, så der kunne komme lys ind fra trappevinduet. Når så tilmed alle skorstene i huset var åbne, ser man jo bedst, at bekvemmeligheder var der ikke mange af. Jeg har beskrevet denne ejendom indgående, da jeg kendte hver en krog i den, hvilket skyldtes, at det var min far¹⁹, der ejede den, og af den grund fik jeg anledning til at komme i alle kroge af huset.

Sådan som forholdene var her i nr. 25, var det så godt som i alle gamle rønner på Christianshavn. Nogle steder lidt bedre, navnlig når køkkenforholdene var nogenlunde. Andre steder kunne det også være værre.

Det at være ejer af en sådan ejendom var ikke nogen indbringende forretning. Hvor lille jeg end var, kunne jeg forstå, at far havde mange bryderier med at få det til at løbe rundt.

Jeg husker således julestormen 1902, hvor en af sidehusets skorstene blæste ned, det satte far i store vanskeligheder, og der gik lang tid, før far forvandt følgerne af udgiften til muring af en ny skorsten.

¹⁹ Bulls far var ikke ejer af ejendommen, der ved folketællingerne i 1901 og 1906 tilhørte hans bror tømmermester Carl August Bull på Nørrebro. Men han har sikkert fungeret som vicevært for sin bror

Figur 39: Tre udaterede fotos, der bedre end ord fortæller om den ekstreme fattigdom, beboerne i de to sidehuse bag Prinsessegade 25 levede i.

[Kbhbilleder.dk](http://kbhbilleder.dk)

Lad mig fortælle lidt om livet, som det levedes her i nr. 25. I forhuset og i enkelte lejligheder på svalen og i sidehusene boede mennesker, der levede under ordnede forhold og betalte deres husleje rettidigt. Lejen for disse lejligheder var for forhuset 12 – 14

kroner om måneden og for sidehuset fra 4 – 7 kroner om måneden. Det var kun for forhuset, der blev udfærdiget huslejekontrakt, de øvrige lejere i sidehuset havde en bog, hvor deres indbetalinger, som altid var i afdrag, blev indført.

Lejerne i sidehuset²⁰ var for en stor dels vedkommende kuldragere. Det var mænd, der arbejdede i Gas-værkshavnen med at losse kulskebene. De tog sig nogle ordentlige snapse, og der var ret ofte ballade og undertiden slagsmål hos dem. Alle disse mænd, der boede her, havde, som alle andre christianshavnere deres særlige navn, såsom: "Skøjten", "Den lyse Peder Rasmussen" (der for øvrigt havde kulsort hår og skæg), "Skovser Vilhelm", "Den blå Carl", og så var der "Blomsterkransemanden", han var sæsonarbejder og bestilte kun noget, når det var sæson for grønne kranser. Ellers var lejerne her for det meste enlige koner med børn, som nødvendigvis skulle have et sted at være.

Her så man virkelig fattigdom. Disse koner ernærede sig ved at gå ud og vaske og gøre rent for folk, og indtjeningsmulighederne var ikke store. Lønnen for en vaskekone var kun 2 kroner om dagen. Disse lejere kom i reglen ikke af sig selv for at betale husleje, nej, de måtte kræves. Det forgik på den måde, at hver søndag morgen gik far sin runde i sidehuset og spurgte hver enkelt, om han ikke snart skulle

have nogen husleje. Resultatet var altid meget magert. Der betaltes i afdrag, på 25 eller 50 øre. Det var særligt stort, hvis en betalte 1 krone. Det betalte beløb blev så godskrevet i deres huslejevog.

Når så far hos en sådan kone havde skældt særligt ud, og hun lovede at komme op og betale, så snart hun havde haft en vaskedag, har jeg mere end én gang set, når vedkommende kom for at betale et afdrag, far give hende pengene tilbage med en bemærkning om, at når hun havde tjent mere, var der ikke for meget til hende selv.

Men så buldrede far ud, at næste gang havde hun værsø at komme og betale, ellers blev hun smidt ud. Det var en trussel, der ikke betød ret meget, der blev ingen enlige koner smidt ud. I reglen gentog det samme sig, når konen næste gang havde tjent en to krone og kom for at betale, det var ganske almindeligt, at det var koner, der skyldte husleje for både 2 og 3 år. Da flere af disse enlige koner havde drenge på samme alder som jeg, og i flere tilfælde var mine skolekammerater, har disse ofte sagt til mig: "Av, hvor kan din far skælde ud, men han er nu god nok alligevel".

Vi drenge var gode kammerater, som alle christianshavnerdrenge for i øvrigt var. Undertiden hørte jeg noget om, hvordan en sådan dreng havde det hjemme hos sin mor, og det kunne jeg jo ikke lade være med at fortælle hjemme, og hvor far og mor kunne hjælpe, der hjalp de. Og en sådan kone blev aldrig krævet for husleje.

²⁰ I 1911 boede der 9 polske indvandrerfamilier i sidehusets berygtede slumlejligheder. Mændene blev opført som landarbejdere eller rengøringsfolk.

Noget andet var med enlige mænd, der havde det meste af ugen besat med arbejde i havnen og kun brugte deres penge til drikkeorgier med ligestillede. Dem ordnede far på en hel anden måde. Var huslejen ikke betalt i 3 – 4 måneder, blev dør og vinduer taget af og stillet ned i skuret i gården, og så var han flyttet. Der var ikke noget med kongens foged, det var der ganske simpelt ikke råd til.

At denne metode kunne svipse, fik vi bevis for ved udlejningen af en anden sals lejlighed i sidehuset til højre. Det begyndte med, at den blev lejet ud til en mand og en kone. De betalte de 4 kroner, der var den første måneds leje, men så blev der heller ikke betalt mere. Men efterhånden flyttede der flere og flere ind, både mænd og kvinder. På et tidspunkt boede der 22 mennesker i et værelse. At dette blev kaldt "Dukkehjemmet", var jo en selvfølge. Det var eksistensløse personer, der holdt til her. Hvor de kom fra, var der ingen, der vidste. De to oprindelige lejere var for længe væk. At døre og vinduer blev fjernet, betød ikke noget, de hængte sække for i stedet. At der deroppe altid var en skrækkelig fest og ballade, var jo givet. Til sidst blev det dog far for groft, og en aftenstund måtte politiet rydde hele bulen. At dette kunne lade sig gøre, var fordi de oprindelige lejere for længe var forduftede.

Oven over "Dukkehjemmet" var den tidligere omtalte kvistlejlighed, her boede et ældre ægtepar ved navn Kappe. Manden var murerarbejdsmand og havde fast arbejde, de havde boet her i en lang årrække. Madam Kappe var det, man kalder en skrap

madam, hun benyttede lejligheden til at tage hævn over urostifterne. Efterhånden, som en efter en af dukkehjemmets beboere af politiet blev lempet ud af stuen, lå madam Kappe fladt oppe på sin trappegang, og med armen ud gennem trappegelænderet gav hun dem, efterhånden som de blev lempet ud, en i nakken med sin træsko.

Min far talte senere med en af politibetjentene, der havde været med på denne ekspedition. Han fortalte, at de fleste af dem, de smed ud, havde hul i hovedet. Henne på politistation kunne hverken assistenten eller betjentene forstå dette, men de mente, der havde været et forrygende slagsmål, inden de kom. Far, der havde været med deroppe for at dokumentere, hvem der boede i lejligheden, havde jo set, det var madam Kappe, der gav dem afskedssalutten, men min far beholdte sin viden for sig selv.

Der foregik mange ting i nr. 25. Men jeg har aldrig hverken set eller hørt, at nogen mandsperson, han kunne være nok så fuld, har forgrebet sig mod børn, det var ligesom datidens branderter var mere godmodige. Den lyse Peder Rasmussen, som ellers tog sig et ordentligt bæger, kunne godt dele sin mad med en dreng eller pige, der gik alene hjemme, og ventede på, at mor skulle komme hjem fra arbejde.

Figur 40: Prinsessegade 25-27, fotograferet i 1929. Det er sket noget, siden billedet på s. 48 blev taget. Butikkerne har fået nye indehavere, og der er kommet biler i gadebilledet. I nr. 25 har glarmester Nielsen parkeret sin varebil foran "Mutter Klaps" tidligere værtshus. Marskandiserbutikken ved siden af er omdannet til Frederiksen's kolonial- og vinforretning. I nr. 27 er der kommet en tobaksforretning med automater på husmuren. Og den ene kælderbutik sælges der is og konfekturer. På hjørnet står en lillebil parkeret foran en Shell-tank. Ukendt fotograf. Kbhbilleder.dk

Prinsessegade 27 var det største boligkompleks i dette stykke gade. Dette hus havde i midten en stor vognport, der ligesom delte huset i to dele. Til venstre for huset var en stuebutik, og her boede "Fedtøre", han var spækhøker og hans rigtige navn var Johansen. Han var navnlig kendt for sine gode fedtegrever, som blandet med kogte kartofler var en god middagsret i mange fattige hjem. Oven over denne butik var der tre etager med en forholdsvis stor tre værelses lejlighed på hver etage. Til højre for porten var to kælderbutikker. I den ene var grønt-handel, og indehaveren af denne var typen på en rigtig amagerkone af den slags, man så på torvet. Hun havde altid fint, rent forklæde på, og på hovedet havde hun en stor hvid, nystrøget kyse. Under forklædet havde hun sin pengeskuffe, det var en pose, delt i to lommer, en til kobbermønter og en til sølv mønter, og det var med en vis rutine, hun dykkede ned i posen under forklædet.

I den anden kælder var der rulleforretning, men hun handlede tillige med slik, og slikmutter havde jo alle børnene som kunder, når der skulle omsættes en eller to øre i slik.

Over disse kældere var også tre etager men med kun en lejlighed på hver etage, og da denne del af huset var bredere end den del, der lå til venstre for porten, havde her jo før i tiden boet fornemme folk. Hvad der også gav dette forhus et vist fornemt præg, var de to opgange i hver side af porten med bredere trapper, hvilket man kun så i de fornemme huse i Strandgade. I denne ejendom var også to sidehuse

med små to værelses lejligheder, og så snart der var to værelser, var det ligesom beboerne kom op i et højere plan.

Gennem porten kom man ind i en meget stor gård, og her holdt altid en masse arbejdsvogne til reparation. Her i gården var både vognsmede og karetmagerværksted. Efter smedenes fyraften var her jo en dejlig legeplads for os drenge i de gamle arbejdsvogne.

Figur 41: Den store gård i nr. 27. Udateret foto, Kbh billeder.dk.

Ejeren her var urmager og havde sin butik i stuen til højre for porten i forbindelse med sin privatlejlighed.

Heinlein, det var hans navn, havde ord for at være striks over for sine lejere, og det var ikke sjældent, at "kongens foged" havde udsættelsesforretninger her.

En dag jeg kom fra skole, spurgte far mig om, hvem det var, der blev smidt ud inde fra nr. 27. Jeg kunne

fortælle, at det var madam Møller. Hun havde tre børn, hvoraf den ældste i skolen gik sammen med mig i en af de små klasser, og den dag fulgtes vi ad hjem. Jeg blev også meget ked af det, da jeg så ham græde ved at se deres fattige bohave stå nede på gaden. Jeg må sikker have fortalt det med lidt gråd i stemmen, for far sagde straks: ”gå ned og sig til madam Møller, at hun kan flytte ind i sidehuset til højre”. Og det kan godt være, at jeg kom hurtigt ned igen, og madam Møller græd af glæde, da jeg fortalte hende det.

Og så skete der det mærkelige, at fogedens folk bar hendes bohave fra det ene hus ind i det andet. Og madam Møller boede i nr. 25 i al den tid jeg kan huske.

Efter nr. 27 kom Christianshavns Arresthus²¹ med dets høje grå bygninger. Fængslet dannede en sammenhængende karre Prinsessegade – Sankt Annæ Gade – Dronningensgade. Disse bygninger ligger på samme sted endnu, men er lavet om til beboelses- og værkstedsbygninger.

Jeg har her fortalt om husene fra det lille til det store hjørne, som her så ud, og som livet levedes i disse huse. Ja, - sådan levedes livet i de fleste af Christianshavns gamle huse. Baghuse, mellembygninger og sidebygninger med dårlige 1

²¹ Arresthuset blev bygget i 1861 som et kvindefængsel. De kvindelige straffefanger blev 5 år senere flyttet til den delvist nyopførte Christianshavns Straffeanstalt på Torvet, hvorefter fængslet blev brugt som et kommunalt fængsel og senere indrettet til lejligheder.

værelses lejligheder var det almindeligste. Svalegange og udvendige trapper i gårdene var der var næsten alle vegne. Trods de dårlige boligforhold kendtes der ikke til megen sygdom blandt os børn, vi var sunde og friske. Og udover en dags sygdom i skolen var der ikke mange, der havde. I hele min skoletid mindes jeg ikke, at nogen af mine klassekammerater har været alvorligt syge. Grunden hertil har sikkert været alle de mange friluftssteder, vi havde at tumle os på.

Andre huse

Et *par* gamle huse på Christianshavn bør i forbindelse med boligforholdene også omtales, blandt andet det tidligere nævnte *Prinsessegade 7*²², der lå på hjørnet af Sofiegade.

Huset hed aldrig andet end ”skidtagerpladsen” og passede i grunden udmærket til sit navn. Her så altid farligt ud. Opgangen til lejlighederne var et hul i muren, hvorfra der førte en stejl trappe op til etagerne. Der var ingen gård. Alle installationer, der hørte en gård til, var ude på selve gaden. Vandposten, hvor beboerne skulle hente sit vandforbrug, vendte ud mod gaden, ligeledes de to retirader var indbygget i huset stueetage, men med døre ud mod gaden. Og

²² Bull husker forkert, for nr.7 var på dette tidspunkt alderdomshjem. Enten er der tale om Prinsessegade5 eller 2-4, som lå tæt på Mogensens Jernstøberi, adskilt af et plankeværk.

da det senere blev lovbefalet med skarnkasser, stod disse også på selve gaden.

Da ejendommen havde Mogensens Jernstøberis plankeværk på den anden side af gaden, var der ingen genboere, der kunne generes. Men den ende af Prinsessegade var der altid noget mystisk over, og ingen drenge kom i denne ende af gaden, uden det var strengt nødvendigt. Og i selve huset, nej, der kom vi ikke, der var grænser for hvad en nitterdreng turde indlade os på.

En anden bygning, som ikke var nogen beboelses-ejendom, men som også satte sit præg på det gamle Christianshavn, var vor gamle særprægede *brandstation*. Den lå i Langebrogade ved Overgaden oven Vandet og havde til huse i en gammel enetages bygning, der nok i tidligere tider havde haft militære formål, da den lå i en lille rydning i selve volden men med facade ud mod Langebrogade.

I den ene ende af bygningen var fire vognporte, og i en af dem stod sprøjten. De andre blev brugt til opbevaringssted for udrangeret brandmateriel, deriblandt en gammel dampsprøjte. Var man heldig at være her, når portene var åbne, var der mange spændende ting at se på. I den modsatte ende af bygningen var vagtstuen, og mellem vagtstuen og vognportene var hestestalden, denne havde også sin dør ud mod gaden. Her var opstaldet, de to heste, der trak sprøjten, når den rykkede ud. Disse to heste var alle christianshavnerdrenge's øjestene, for os fandtes der ikke bedre heste i hele Danmark. De hed

Poul og Olga, og når vi med vores hjemmelavede køretøjer legede brandmænd, så var det en selvfølge, at de to, der agerede heste, hed Poul og Olga

Figur 42 Udateret postkort, der viser den snedækkede brandstation i Langebrogade. Den fungerede som brandstation 1806-1904, hvor en ny brandstation blev opført i Markmandsgade på Amager. Indtil nedrivningen i 1965 blev bygningen som nævnt af Bull brugt som depot.

Når man så dristigere sig til at kigge ind ad vagtstuens vindue, kunne man se brandmændene være beskæftiget med forskellige slags håndværk. Jeg husker navnlig, at der var en skomager, og det var vel nærmest, fordi min far også var skomager. Men den brandmand, vi var mest optaget af, var en der lavede legetøj. Han udstillede det i vinduet, så det var vel meningen, at folk kunne komme ind og købe det.

Men det mest spændende var dog, når sprøjten rykkede ud. Det var et flot syn at se sprøjten med

hestene foran i galop komme farende gennem de stille gader. Det var jo en udrykning, der ikke gik helt stille af, det var jo med jernbeslåede hjul på stenbro, og foran hos kusken sad en brandmand og blev ved med at kime med en klokke. Hjemstuen fra ildbrand gik aldrig så stærkt, nu kunne nitterdrengen følge med sprøjten, og så sang alle drengene:

På-en, På-en, På-en igen

Nu kommer nittersprøjten hjem.

Velgørenhed

Var der megen nød og elendighed på Christianshavn, var der også mange velgørende institutioner, der trådte til med en hjælpende hånd, når der trængtes til det.

Det, der var mest iøjnefaldende herude, var de mange arbejderboliger, opført af *Christianshavn Understøttelsesforening*. Der var tre store boligkarreer i henholdsvis Dronningensgade, Prinsessegade og Christianshavns Voldgade. I disse tre karreer var en masse to og et værelses lejligheder til gifte og enlige. Beboerne var christianshavnske arbejderfamilier, der her havde en pæn lille lejlighed til billige husleje.

Her boede mange børn under ordnede forhold, og for de børn, der boede i de gamle rønner, stod det

Figur 43: I forgrunden t.v. ses den forreste af Christianshavns Understøttelsesforenings to huse fra 1868 i Prinsessegade 58. Det lå lige over for Bådsmandsstræde Friskole, hvor Thorvald Bull var elev, og ved siden af Prinsessegade Betalingskole.

I foreningens i alt 200 lejligheder på Christianshavn boede der i 1874 ca. 600 voksne og 300 børn. Udsnit af foto af Johs. Hauerslevs foto. Kbhbilleder.dk

som noget uopnåeligt at komme til at bo her. Og det var ikke fordi det var særligt luksuriøst, for der var kun en dør til hver lejlighed, og den vendte ud mod trappen, så folk skulle igennem deres stuer for at komme ud i køkkenet. Men i køkkenet var der både komfur, vask og indlagt vand, hvilket dengang blev regnet for særlige bekvemmeligheder. At der på hver trappeafsats var indgang til mindst fire familier,

og retiraderne var i gården, det tog man sig ikke noget af. Der var ingen på den tid, der kendte til WC oppe.

Der var i disse boliger alligevel en vis orden, og det skyldtes sikkert, at her var ansat en gårdmand eller vicevært. Og han havde en forbløffende evne til at kunne skelne mellem de børn, der hørte til - og det var mange - og dem, der var fremmede. Og han havde altid nok at gøre med at jage fremmede væk fra sine enemærker.

Men om aftenen og i mørke var der frit spillerum, navnlig i Dronningensgade, hvor der var gennemgang til Prinsessegade, dette kompleks undgik jo ikke at komme med ind under vores legepladser.

Nedløbsrørene fra tagrenderne i boligerne i Prinsessegade nr. 58 havde Bådsmandsstrædes skoledrenge særlige interesse.

Her blev foranstaltet kraftprøver. Nitterdrengene var jo kendt for at kunne slå skaller, og ved disse nedløbsrør holdt de deres træning ved lige. Det foregik på den måde, at fem-seks drenge samledes ved et nedløbsrør, så slog de skiftevis med pande en bule i nedløbsrøret. Ham der så kunne slå den største bule, var sejrherre. Og da der måtte prøves mere end én gang, blev et sådant rør efterhånden helt fladt. Men da arbejderboligerne var flinke til at vedligeholde deres ejendomme, varede det ikke længe, før der var indsat et nyt stykke rør. Det kunne ske, at en dreng slog panden lige ind på det sted, hvor to rør var loddet sammen. Så blev han til grin, for bulen,

han fik i panden, varede i mange dage. Men en skønne dag hørte disse træningsøvelser op. Ejendommen satte støbejernsrør op i stedet for zinkrør på de nederste to meter, og her var der jo ingen, der ville lægge pande til.

Der var også en hjælpeforening²³, der om vinteren uddelte varm middagsmad til fattige på Christianshavn. Familier, der kom i betragtning her, fik udleveret et kort, der gav dem ret til et vist antal portioner middagsmad hver anden dag. Maden blev lavet i marketenderiet på Wildersgade Kaserne, og her mødte så mødre og børn op med deres spande. Marketenderen stod selv for enden af et langt bord og modtog kort og spand, han skrev med kridt på spanden 1, 2 eller 3, der betød det antal portioner, der skulle udleveres. Kortet blev udleveret med det samme, og spanden udleveredes ved den anden ende af bordet, efter at portionerne var fyldt i den fra en stor kogegryde. Marketenderen havde her lavet sig en ekstra forretning. Da middagen altid var søbemad, såsom gule ærter, suppe, grønkål og så en sød suppe, kogt på store bankebyg, så lod marketenderen lave så meget, at han kunne sælge til ikkeindehavere af kort, man kunne købe for 15, 20 eller 25 øre, og det var der mange, der benyttede sig af. Beløbet blev skrevet på spanden, og så gjaldt det om på hjemvejen at vende kridtmærket udad, så det var til at se, det var købt. Men i løbet af kort tid var der ikke nogen målestok længere, for de drenge, der hentede maden gratis, havde et stykke kridt i

²³ Sikkert Christianshavns Bospisningsforening.

lommen, så fjøede de et nul til totallet, så der kom til at stå 20. Og så var den sociale ligestilling genoprettet.

Figur 44: Uddeling af mad til fattigfolk i gården bag politistationen på Christianshavns Torv under opsyn af to betjente. Tegning af K. Gamborg 1886. Det kgl. Biblioteks billedsamling

*Samaritanen*²⁴, som lå i Bådsmadsstræde lige over for skolen, havde også rig søgning i de tre dage om ugen, den var åben. I de tidlige formiddagstimer var det for mænd og fra klokken 11 for kvinder og børn. Der blev serveret vandgrød med varm mælk og dertil smørrebrød.

Når skolen sluttede klokken et, løb så godt som alle drengene over på "Tanen". Jeg havde stor lyst til at løbe med, men det måtte jeg ikke, men fristelsen var stor, jeg sneg mig alligevel derover en gang imellem, og jeg syntes, det var et herligt måltid. På opslaget i spisesalen stod der, at alt skulle spises på stedet, men alligevel var der drenge, der fik lusket sig et par klemmer op under blusen, som kunne spises om eftermiddagen, inden deres mor kom hjem fra arbejde.

Til klasserne i skolen kom der med mellemrum nogle par strømper og træsko til uddeling blandt eleverne. Og denne fodbeklædning var der stor rift om. De blev uddelt af klasselæreren til dem, der trængte mest.

I mange tilfælde havde en dreng en seddel med fra sin mor, om han kunne få et par træsko, det var i reglen ved overgangen fra sommeren til efteråret, når det blev for koldt til at gå på bare ben. I de fleste

²⁴ Vinteren 1894-95 var usædvanlig hård og derfor præget af særlig høj arbejdsløshed. En række erhvervsmand på bl.a. Christianshavn dannede derfor komiteer til at organisere gratis bispisning af fattigfolk under det bibelske navn "Samaritanen".

tilfælde sørgede læreren for, at en sådan dreng fik et par træsko.

En forening, der bar navnet, "Påskebespisning for flittige Børn", trådte i virksomhed hver første påskedag. Der blev udtaget to elever fra hver af de to øverste klasser, såvel i pigeskolen i Dronningensgade som i drengeskolen i Bådsmadsstræde, men ingen fra kroneskolen i Prinsessegade. Her var ingen udtagelse efter nød og trang, men de to bedste fik det som en slags præmie. Jeg var heldig at være en af de udtagne til en sådan festmiddag, og det var med en vis spænding, at jeg mødte op. Det foregik i pigernes gymnastiksal i Dronningensgade skole, og vi var samlete en cirka 30 drenge og piger samt inspektør og inspektrice fra de to skoler plus en del lærere og lærerinder. Men de spiste ikke med, de så kun på.

Vi mødte første påskedag klokken 12, og middagen bestod af rød sagsuppe med svesker og rosiner, flæskesteg med rødkål og lagkage til dessert. Det lyder i dag som noget ganske almindeligt, men jeg kan forsikre, at det var det ikke den gang. Det var retter, der kun brugtes ved festlige lejligheder så som til jul og sølvbryllupper.

Jeg skal love for, at vi gik til fadet. Da sødsuppen var spist, var der ikke megen plads til flæskestegen og efter flæskestegen absolut ingen plads til lagkagen.

Men inspektrisen var en praktisk dame, hun fik fat i nogle nye skrivebøger, og i et dobbeltblad fra skrivebogen blev vort stykke lagkage pakket ind, og vi kunne tage det med hjem.

Hele festen varede en times tid, og jeg tror ikke, at der var nogen af festdeltagerne, der spiste mere den dag.

Figur 45: Ældre kone i sin usle kælderlejlighed et sted på Christianshavn. Hun nægtede at flytte ud af sin lejlighed. Foto o. 1910. kKbh billeder.dk

Så var der dem, som af nød var tvunget til at søge hjælp hos fattigforstanderen²⁵, det var noget, som selv den allerfattigste kviede sig ved. Nogle fik kun midlertidig hjælp, medens enkelte var fast under fattigvæsenet. I de fleste tilfælde fik de hjælpen i naturalier, næsten aldrig kontante penge. Til husleje fik de udleveret en blå anvisning, som de skulle aflevere til værten, der så kunne hente huslejen hos fattigforstanderen. Det siger sig selv, at husejere ikke

²⁵ For at få kommunal fattighjælp måtte man henvende sig en fattigforstander i det distrikt, hvor man boede. Hjælpen blev givet ud fra et skøns- og ikke et retsprincip og medførte tab af borgerlige rettigheder som fx stemmeret.

havde noget imod at udleje til disse mennesker, for hos dem faldt huslejen altid rettidigt.

En enke med flere børn boede i Prinsessegade 25, og de var fast under fattigvæsenet. De fik alt fra "Fattigfar", som fattigforstanderen kaldtes. Medhavende et stort kartonkort hentede de brød og andre madvarer i en forud bestemt forretning. Enken havde tre drenge, og dem var det i grunden værst for, man kunne straks se på deres påklædning, at de var under fattigvæsenet. De havde jakker og bukser, hvide sokker og træsko, akkurat ligesom ladegårdslemmerne²⁶, der kom og fejede Christianshavns torv og strækningen fra volden ud forbi stadsgraven.

Dette tøj var syet af noget gråsort, tykt klæde af den slags, der brugtes til soldaterkapper, og for buksernes vedkommende var de halvlange, så de stumpede op midt på skinnebenet. Når en dreng kom iført dette dress, lagde man først mærke til træskoene, så de hvide sokker og derefter et stykke bart ben og til slut bukserne. Mellem drenge hed det altid, at de flagede på halv stang.

Men der var ingen i skolen, der kom med bemærkninger om disse drenges påklædning, og var der nogen, som gjorde det, var de sikker på, at en eller anden stak dem nogen på snuden. Der er ingen tvivl om, at de drenge med den uniform var de

varmest påklædte af hele banden. Og mange af os ønskede en lignende varm jakke.

Julen var en hård tid for disse fattige mennesker, men man kan også sige, det var en god tid, for hjælpsomheden var stor på Christianshavn. En hel del foreninger og selskaber holdt juleuddelinger, og jeg tror, at alle, der trængte til det, blev hjulpet. Uddelingen af julehjælpen foregik i de fleste tilfælde med skolen som mellemlid.

Det begyndte først i december, hvor drengene kom med et brev fra sin mor til klasselæreren om at komme i betragtning ved den kommende juleuddeling. At det var et vanskeligt stykke arbejde for læreren, var let at forstå, da over halvdelen af klassens drenge mødte op med en sådan seddel. Læreren havde vist helst givet os en julekurv alle sammen, og i sådan et tilfælde var der ingen, der behøvede at skamme sig for at modtage den, men dem, der kunne, ville helst klare sig selv.

Men alle, der havde behov for det, blev hjulpet, og i juletiden taltes der dreng og dreng imellem, ikke om julegaver, det var yderst få der fik, nej, samtalen drejede sig om mad og hvilke lækkerier, hver især havde fået at spise i julen.

Sognepræsten rådede over legat til iklædning af en konfirmand, og her kom jeg i betragtning, selv om det skete på en lidt mærkelig måde.

Præsten havde givet os en salme for, som vi skulle kunne til næste gang. Og da næste gang kom, og

²⁶ Ladegården var en institution under Københavns fattigvæsen ved St. Jørgens sø og fungerede som arbejdsanstalt for arbejdsløse indtil 1908, hvor institutionen blev flyttet til Sundholm.

præsten begyndte at høre os, kunne de første 7-8 stykker ikke et muk. Vi kunne se præstens ansigtsfarve skiftede, han blev mere og mere gal i hovedet, og midt i sin arrigskab kaldte han mig op. Havde det nu været i skolen havde jeg heller ikke sagt noget, for at være på samme linie som de andre, men da det nu var hos præsten, og der var drenge fra de såkaldte finere skoler, følte jeg mig ikke forpligtiget og gengav hele salmen ordret. At jeg havde lært den i forvejen i Frivilligt Drengesforbund, talte jeg jo ikke om. Da jeg var færdig, spurgte præsten mig om, hvad jeg hed, og så blev der ikke talt mere om det.

Da vi var hos præsten næste gang og skulle til at gå, sagde præsten, at man skulle blive tilbage. Det var ikke noget, man var glad for, da der i reglen vankede en alvorlig irettesættelse eller advarsel. Præsten stod selv i sakristiet og sagde farvel til hver enkelt. Jeg stod her og følte mig mindre og mindre, efterhånden som lokalet tømtes, og kunne ikke regne ud, hvad årsagen var til min tilbageholdelse. Da vi var alene, spurgte præsten mig, om vi havde købt konfirmationstøj til mig. Ih, hvor det lettede. Jeg kunne hertil svare, at det havde vi endnu ikke. Så sagde præsten: " Så sig til dine forældre, at de ikke skal købe noget, men en af dem skal komme hen til mig, så skal du få det her fra." Jeg blev selv meget glad for det, men det virkede lige modsat hos min far, da jeg efter hjemkomsten fortalte det. Far forklarede mig, hvor mange andre, der trængte mere til det end os og fremdrog et eksempel på en dreng, der boede i huset og skulle konfirmeres sammen med mig. At det var rigtigt, hvad far sagde, kunne jeg godt indse.

Det blev ordnet således, at mor skulle gå hen til præsten og takke for tilbuddet, men ellers sige nej tak og motivere det med, at der sikkert var mange andre, der trængte mere til det end os.

Men det blev anderledes. Præsten fortalte min mor, at det ikke var penge, der var givet til iklædning af en fattig konfirmand, men beløbet var en præmie til en dreng, der havde vist særlig flid ved konfirmationsforberedelsen. Mor fik 50 kroner med hjem, og ud fra den forklaring mor gav, havde far heller ikke noget imod, at jeg fik disse penge. Men far betonedede bestemt, at det var mig, der havde fået dem. Hvis mor var kommet hjem med en rekvisition på et sæt tøj, der skulle afhentes et eller andet sted, ja, så er jeg ganske klar over, at den var blevet sendt tilbage til præsten.

Det kan måske lyde mærkeligt, at far var sådan, men tendensen hos de fleste mennesker var, at selv om der var smalhals hjemme, så søgtes der kun om hjælp i yderste nødstilfælde. Enhver ville helst klare sit.

Over hele den historie medpræsten og præmien følte jeg mig sådan lidt underlig til mode, for det var et rent tilfælde, at jeg kunne den salme. Men efter den affære mødte jeg altid velforberedt hos præsten.

Da der var mange velgørende institutioner på Christianshavn, var der også nogen, som forstod at benytte sig af det, med andre ord rene plattenslagere. Et sådant ægtepar boede en kort tid i

nummer 25. Igen af dem bestilte tilsyneladende noget, men det så ud til, at de havde det meget anstændigt. Det var konen, der forstod at slå plat på alle måder. Navnlige under foregivelse af, hendes meget syge mand og hendes meget svage helbred lykkedes det hende at få hjælp fra mange forskellige steder.

Men på de forskellige steder begyndte de efterhånden at kende hende, og så ebbede hjælpen ud. Som sidste udvej besluttede de at lade manden dø, for så et stykke tid at leve højt på det. Det første offer var præsten, hvor den sørgende enke mødte op. Men hun fik ikke noget. Præsten lovede derimod at aflægge hende et besøg om eftermiddagen, hvilket han også gjorde. Det var jo ikke efter beregningen, men manden krøb i seng, og konen gik og puslede i den anden stue, da præsten kom. Og de spillede deres roller så godt, at præsten ikke anede uråd. Han sagde nogle trøstende ord til enken og gav hende nogle penge, hvorefter han gik.

Det nummer var det jo meningen, at der skulle forsættes på, men der skete det uheld, at præsten havde glemt sin paraply og gik tilbage for at hente den. Og hvad han så til at se? Der stod konen og liget og talte de penge, præsten havde givet dem. Hvad der videre skete, ved jeg ikke, men i den korte tid, de endnu boede i ejendommen, hed de aldrig andet "Den døde Mand" og "Den døde mands kone".

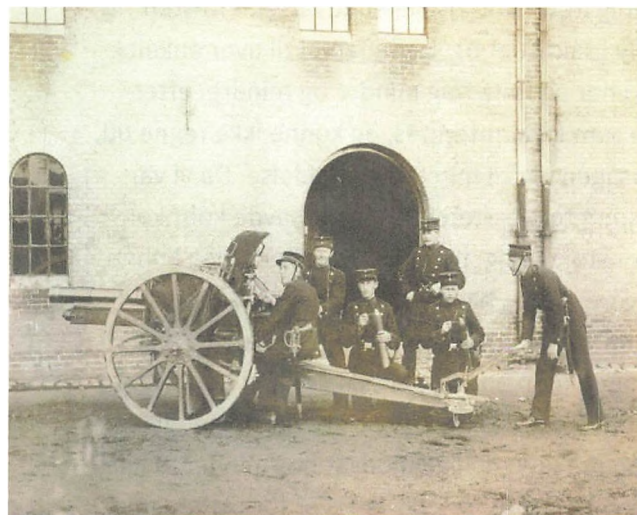
En anden kone, der søgte hjælp hos præsten, kom lidt uheldig af sted med sit svar, da præsten spurgte

hende om, hvad tro de havde derhjemme, og at hun dertil svarede: "Ja, vi tror på socialismen." Men da socialisme den gang var noget forfærdeligt, kom der jo ingen hjælp fra den kant.

Militæret

Hvad der også gjorde sit til at Christianshavn følte sig som en lille by for sig selv, var den ret store garnison, den husede.

Militær var der meget af, og det undgik jo ikke at påvirke drengenes leg. Der blev leget meget soldat blandt drengene, og det satte sit spor. Ikke så få christianshavnerdreng blev som voksne faste befalingsmænd i hæren.

Figur 46: Mandskab med feltkanon på Bådsmundsstræde Artillerikaserne. Foto fra ca. 1907 af Johs. Hauerslev. Kbhbilder.dk

Figur 47: Det var et sådant syn, der gjorde nitterdrengene euforiske. For flot var det, når feltartilleriet rykkede ud med 6 heste til at trække hver enkelt kanonvogn, anført af en kommanderende officer. Udateret postkort. Christianshavns lokalhistoriske Arkiv.

Hver morgen klokken 8 kørte artilleriets batterier²⁷ ud fra Bådsmadsstrædes kaserne for at holde øvelse på Amager fælled. Det var et flot syn at se kanonerne komme kørende gennem Prinsessegade, hver trukket af seks heste, og foran red to trompeterere, der blæste ryttermarcher. Og når der skulle være noget særligt på Amager fælled, såsom inspektion, parade eller der var udrykning til kantonement²⁸, var hele regimentsmusikken i spidsen og regimentet førtes af obersten.

Drengene i Prinsessegade 25 havde ordnet det således, at et bestemt batteri tilhørte en bestemt dreng, og det blev strengt overholdt.

Et sådant batteri betragtede vi som vor personlige ejendom, og vi fulgte det på afstand med stor interesse. Vi kontrollerede, når de kørte ud om morgenen, og passede på, når de kom hjem ved toltiden for at se, hvordan de så ud. I vor indbildning var det ikke batterichefen, der havde kommandoen, nej, det var en af os. Blandt os selvbestaltede batterichefer opstod der ofte diskussioner om, hvem der havde de bedste heste, de dygtigste trompeter og de raskeste soldater.

Når regimentsmusikken var i spidsen for styrken, var vi klar over, at der var noget ekstra på færde. Hvad vej tog de så? Drejede de mod Knippelsbro eller

kørte de mod Amager? Drejede de mod Knippelsbro, var der ikke noget at gøre, så skulle de for langt væk. Men gik det mod Amager, så fik vi travlt, så var vi klar over, at der var noget at se, så tog vi turen med til Amager fælled.

På en sådan udrykning til fælleden var vi en dag fulgt med, og vi fortrød det ikke, her fik vi at se, hvor dygtige vore batterier var.

Ankommet til fælleden kørte kanonerne op på linje. Hestene blev spændt fra og af sadlede, de fik dækken på og samlet foran kanonerne med kun ganske få soldater til at holde dem. De øvrige soldater lagde sig på jorden bag kanonerne, indhyllet i deres kapper og tæpper. Der var fuldkommen ro og stilhed over det hele. Da der var gået et kvarters tid, var der et par trompeter, der blæste et alarmsignal, og nu kan det nok være, der blev liv i lejren, vi havde aldrig set noget lignende.

Først nu gik det op for os, hvad det hele drejede sig om. Det var konkurrence mellem batterierne, om hvem der blev først kampklar.

Vi drenge fulgte med i kappestriden, det var jo vores batterier, det var ens ære, det gjaldt, og indbyrdes skændtes vi om, hvem der kom først. En dreng råbte "jeg er foran", en anden: "Jeg indhenter dig." Jeg selv kunne overhovedet ikke sige noget, sådan var jeg med i det, der foregik. Da mit batteri holdt mellem to andre, kunne jeg ikke rigtig følge med i udviklingen, men pludselig så jeg rytterne i mit batteri sidde oppe på hestene, det var meget spændende.

²⁷ Et batteri var en militær enhed, der i feltartilleriet rådede over 6-8 kanoner.

²⁸ Kantonement betyder indkvartering af soldater uden for garnisonen.

Så hørte jeg et kommandoråb, og batteriet kørte i galop ud på fælleden. Kanonerne blev spændt fra forstillingerne, og disse blev af hestene trukket et stykke tilbage, mens kanonerne affyrede skud på skud ud over fælleden.

Hvor var jeg stolt, det var mit batteri, der havde vundet. Men der var ikke mange sekunders forskel på første og sidste batteri.

Efter den dag hilste jeg med særlig beundring på den officer, der førte mit batteri. Det var en stiltiende overenskomst mellem os drenge, at vi kun hilste på den officer, der havde kommandoen over vort eget batteri. At der mellem vedkommende officer og Christianshavnerdrengen opstod en vis kontakt, kunne jeg mærke. Der var altid et nik og et venligt smil fra ham, når jeg hilste på ham, og når han så samtidig sænkede sablen til hilsen, ja, så var jeg jo ovenud glad.

Fæstningsartilleriet, der var indkvarteret i *kasernen i Strandgade*, var for de drenge, der gik i skole om formiddagen, deres eftermiddagsforøjelse. De rykkede ud fra kasernen hver eftermiddag klokken 3 (femten) og kom hjem klokken seks (atten). De marcherede også gennem vor gade, og de havde undertiden tre- fire hornblæsere foran. Når de marcherede forbi vor gadedør, fulgte vi med, og turen gik ud til "Faste Batteri", hvor de holdt øvelse med fæstningskanoner. Disse øvelser overværede vi ude fra vejen, da Faste Batteri var omgivet af vandgrave og var lukket område. Øvelserne med kanonerne vare-

de en times tid, så marcherede de hen til gymnastiksalen, hvor de holdt gymnastik den sidste time. Da de ikke lukkede gymnastiksporten, kunne vi overvære gymnastikken fra denne.

En officer, vi ikke kunne lide, lod altid gymnastiksporten lukke, men også fordi han så så overlegen ud og altid råbte og skreg på soldaterne, når de gik gennem gaden.

Vi kaldte ham "Kridtstregen", da han var lang og tynd og om sommeren iført en meget fin hvid uniform. I det hele taget var hans uniformer altid elegante, så selv drengene kunne se, at han virkede afstikkende fra andre officerer. Dette gav ham tillige tilnavnet "Originalen".

Det gik senere op for mig, at det var ham, der blev sceneinstruktør ved et af de københavnske teatre, da både navn og udseendet passede på ham.

Vi havde mange forskellige slags soldater på Christianshavn. På *Wildersgade kaserne* var indkvarteret militærarbejderne, der i omtale aldrig hed andet end "dunke". De havde mørkeblå uniformer med hvide knapper i modsætning til andre soldater med tilsvarende uniform, der havde gule knapper. De havde et stort M i kasketten, og deres knapper var lyseblå, hvad der gav dem tilnavnet "forglem-migej". Disse knapper stammede vist helt fra 1864, og deres øvrige uniformseffekter var vist de ældste i hele hæren.

Figur 48: Postkort fra ca. 1915, der viser kasernen i Strandgade 44. Christianshavns lokalhistoriske Arkiv.

Figur 49: Postkort fra 1906, der viser den store kaserne i Wildersgade. Christianshavns lokalhistoriske Arkiv

Blandt nitterdrengene var det en yndet sport, når en anden dreng skulle drilles, så at sige, at han blev ”dunk”, når han blev soldat. Det var nok til, at han fik mindreværdskomplekser.

At ovenstående kan ses, at det ikke var nogen flot styrke, der i små tropper marcherede gennem vor gade ud til fælleden for at få øvelse i de militære færdigheder. Når så flere af dem tillige havde ret iøjnefaldende legemlige skavanker, ja, så er der jo ikke noget at sige til, at en nitterdreng nødig ville være militærarbejder.

En anden styrke, der kom ad vor gade og fra samme kaserne, var forplejningskorpset (intendanturen). De var meget fine. Det var bankassistenter og kontorfolk, der fortrinsvis blev taget til denne tjeneste. De havde mørkeblå uniform med mellembå krave, og om kasketten en snor af samme farve som kraven, foran i kasketten var et lille messingskjold med rigsvåbnets tre løver. Som sidevåben havde de en meget fin lille dolk, denne dolk var vi jo mest interesseret i. Når disse, i de fleste tilfælde bebrillede herrer, kom trippende ude på kørebanen under forsøg på at gå i trit, kunne det godt være et morsomt syn. Det så ud som om, at de aldrig nogensinde havde bevæget sig uden for fortovet, og det var dem en pine at skulle betræde kørebanen. Der var ingen drenge, der ønskede at tilhøre denne afdeling. Og det gik dem ligesom militærarbejderne, ingen havde lyst til at gå

med dem på fælleden, der var ikke noget spændende at opleve.

I en periode på året havde vi en meget spændende styrke indkvarteret på samme kaserne. Det var en 3 – 4 mand fra hver af hærens afdelinger, der her mødtes i en broget flok for at få uddannelse som sygehjælpere og sygebærere. Når den styrke kom gennem gaden på et tidspunkt, vi ikke var i skole, fulgte vi med til fælleden, og her så vi dem ordne deres medbragte bære og materiel og fik her indblik i, hvordan tilskadekomne skulle forbindes og transporteres.

Alt dette gik igen i vores leg. På volden havde vi rig anledning til at øve os. En bære blev lavet af to svære grene og en gammel sæk, og så slæbte vi rundt med ofrene efter de regler, vi havde set og hørt soldaterne gøre.

Da der var læger, der underviste soldaterne, kom vi jo lidt tættere på, end vi plejede ved militære øvelser. Da en befalingsmand en dag ville jage os væk, sagde den undervisende læge: "Lad dem dog bare være, de har ingen skade af at høre på dette."

Vi var to drenge, der benyttede os af dette, og var så godt som altid med på disse eftermiddags-udrykninger. Når soldaterne sad ned i en firkant på fælleden, tog vi plads ude i yderkredsen bag dem og fik på den måde undervisning i førstehjælp. Da vi var de to drenge hver gang, kunne det ske, at lægen stillede os et spørgsmål. Og med en nitterdrengs, jeg vil ikke sige frækhed men frimodighed, fik han højt

og tydeligt svar, og i de fleste tilfælde, det rigtige svar.

Den sidste undervisningsdag - vi var ikke klar over det, før lægen fortalte det - sagde han pænt farvel til os, og det havde glædet ham at se, at vi så interesseret havde fulgt undervisningen, og han håbede, vi have haft udbytte af det. Han sagde en hel del mere, men da en nitterdreng ikke kan lide at blive rost for ikke at blive gjort til grin af de andre, så vil vi også her forbigå det i tavshed.

At lægen til afsked stak os en 25 øre til deling, var jo noget ganske uhørt.

Da vi nu havde hørt om så meget renlighed på dette kursus, gav det vel nok stødet til, at vi vedtog at benytte pengene til et varmt brusebad om aftenen i den gamle "Hambroes badeanstalt" i Pilestræde.

Det var to meget renvaskede drenge, der vendt tilbage til Christianshavn om aftenen.

På Wildersgades kaserne lå også sundhedstropperne, eller som det den gang hed, sygepasserskolen. De havde et stort S i kasketten og en bred, hvid snor på det ene overærme. De var der ikke ret længe, men vi havde dog anledning til at se dem i samlet trop. Dem regnede vi som en slags pænere militærarbejder, og de gik under navnet "bylde-sugere".

En anden styrke, der i en kort tid af året havde sit ophold her, var de soldater, der frivilligt havde ladet

sig hverve til Dansk Vestindien. De havde blandt folk ord for at være nogle vilde krabater, så vi skulle jo hen og se dem, når de gik fra kasernen, men i vore øjne var de ganske almindelige.

Dem havde vi aldrig anledning til at marchere i flok og følge, kasernen var vist kun et opsamlingssted, inden de skulle rejse.

Marinerne havde vi også anledning til at se komme gennem vor gade, når de kom fra Orlogsværftet og skulle til skydning på Amager. Når de kom, havde de altid et stort orkester i spidsen, meget større end alle andre militærorkestre.

Mærkværdigt nok var der ikke mange christianshavnerdrengene, der interesserede sig for marinen, det var kun en ganske enkelt, der havde lyst i den retning.

Når de kom tilbage fra skydning, fulgte vi dem ad Prinsessegade til værftsbroen for til slut at se dem marchere ind ad porten til det meget hemmelige land, Orlogsværftet.

Når hertil kom, at ret ofte kom infanteriet både fra Kastellet og Sølvgades kaserne samt husarer fra Østerbro gennem Torvegade og altid med musikkorps eller piber og trommer, ja, - så havde vi drenge jo masser af oplevelser og nok at få tiden til at gå med. Navnlig som små drenge, hvor vi ikke havde bypladser, der skulle passes. Havde vi først en sådan plads, måtte vi jo nøjes med vore skolefridage til at følge med vore soldater.

Hvad der også satte sit præg på Christianshavn, var den årlige mønstring af *Københavns Væbning*²⁹. Det var gamle soldater, der blev indkaldt til øvelse om aftenen – efter fyraften – i en uges tid.

De soldater, der havde været artillerister, holdt deres øvelser på Faste Batteri og fælleden der omkring. Og det var morsomt at overvære disse. Der var altid mange børn som tilskuere, da det foregik på en tid, hvor der hverken var skole eller byplads at passe. Her kunne man også se væbningsmandens kone og børn møde op med madkurven for at spise til aften i det fri sammen med fatter.

At drengene fik lov til at bære geværet på hjemvejen, var jo en særlig oplevelse. Det at bære et rigtigt gevær var jo lige noget for en dreng, men at det var så tungt, tænkte man jo ikke over. Så man var nærmest glad, når væbningsmanden tog sit gevær igen, når han kunne se, at det blev for tungt for knægten.

²⁹ Københavns Væbning var et levn fra den århundredegamle Borgervæbning, der gjorde det pligtige for alle mandlige borgere at deltage i forsvaret af deres by. Ordningen blev afskaffet i 1870, men ikke i København før 1909. Så de måske lidt ældre og utrænede mænd i lidt for stramme uniformer blev nok lidt til grin, når de blev sat til at marchere ud til Amager Fælled for at øve sig i våbenbrug.

”Voldbeder” og andre originaler.

De løse eksistenser, der holdt til på Christianshavns vold, som i vore dage ville blive kaldt ”sprittere”, hed dengang ”voldbeder”. Da brændevinen var billigt, var der jo ingen, der drak kogesprit. Her levede de en fri og munter tilværelse. I godt vejr lå de på græsklædte skråninger og soled sig, medens flasken gik på omgang. Om natten og i dårligt vejr trak de ned i tjørne- og pilekrattet, der den gang strakte sig langs hele Stadsgraven og var et helt vildnis. Her indrettede de sig på bedste måde og for at gøre sig det så behageligt som muligt, lavede de sig hytter ved at binde pilene sammen for oven, så de dannede et helt lille telt. Dette udstyrede de med gamle sække og madrasser, så de her havde et dejligt sommerbo.

Vi nitterdrengene havde jo også vor legeplads her nede bag tjørnen, som det hed. Men vi var aldrig udsat for forulempelser fra bedernes side. Til gengæld rørte vi heller aldrig voldbedernes hytter.

At det var et ordentlig kvantum brændevin, disse voldbeder kunne sætte til livs, kunne vi navnlig kontrollere om søndagen, og det lyder mærkeligt, da butikkerne var lukket om søndagen. Men en driftig cigarhandler i Dronningensgade indrettede sine cigarautomater til at kunne tage små flade flasker, hvori der var en halv pægl brændevin. Og under navnet en ”stavaser” kunne den trækkes i automaten for 10 øre, og så fik de 5 øre tilbage for flasken, når de afleverede den om mandagen. Denne auto-

mat blev tømt nogle gange i løbet af søndagen, men den blev fyldt af indehaveren på ny. Det hændte undertiden, at cigarhandleren på en sådan søndag, hvor der var gang i automaten, stod og manglede flasker, så fik han et par drenge til at gå på volden og tilbagekøbe flaskerne, og på den måde holdtes forretningen i gang, indtil voldbederne havde brugt deres formue.

Figur 50: Er det mon 3 ”voldbeder”, som Holger Damgård (1870-1945) har fotograferet på dette udaterede billede?

I 1917 betød en afgiftssting, at prisen på ”fattigmandssnaps” blev 10-doblet.

Det kgl. Biblioteks billedsamling.

Denne forretning fik en brat afslutning. Nogle store drenge havde også trukket sig en ”stavaser” i automaten med det resultat, at de blev syge efter at

have drukket det. Politiet måtte tage sig af disse døddrukne drenge, og da de under forhøret på politistationen blev spurgt, hvem der havde givet dem det, blev det jo opklaret, at det var trukket i automaten. Så blev salg af spiritus fra cigarhandlerens automat forbudt til stor sorg for voldsbederne.

Christianshavn havde ligesom andre bydele sine kendte originaler:

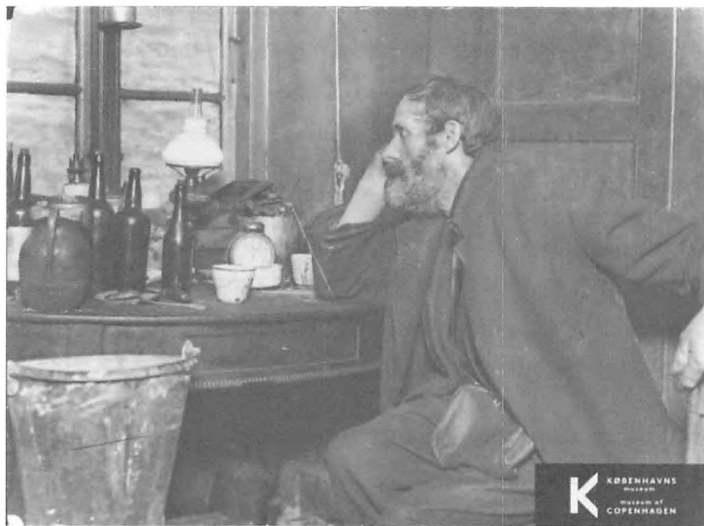
Sand-Thorvald

En af Christianshavns mest kendte skikkelser var Sand-Thorvald. Han var leverandør af sand til så godt som hele Christianshavns befolkning. Han var en høj mager mand med umådelige kræfter, han var epileptiker og lidt lammet i venstre side, men når han spændte sig for sin trækvogn ved at tage en gjord op over højre skulder, så kom han altid i gang, skønt vognen fra start rummede et lille vognmandslæs. Både sommer og vinter var han iført det samme tøj, der bestod af et par lappede bukser, en blåstribet arbejdsskjorte, der altid stod åben i halsen og åbenbarede et sortloddent bryst. Dertil bar han en falmet jaket, der en gang havde været grå, men nu var nærmest sort.

Det fortæltes, at Christianshavns Understøttelsesforening havde foræret ham et lille hestekøretøj for at skåne denne flittige mand for en masse slid. Men det faldt meget uheldigt ud, de måtte tage den fra ham igen. Han gav ikke hesten noget foder, efter hans mening var det ikke nødvendigt at ofre penge

på det, når han lige så godt selv kunne trække sin sandvogn.

Med årene blev han mere og mere fjollet i hovedet, og det udartede sig på den måde, at han pyntede sig med en masse gamle medajler og emblemer. Fik en dreng fat i et eller andet emblem, så skulle Sand-Thorvald have det. Til sidst gik der sport i det – alt, hvad vi kunne skrabe sammen af den slags, fik Sand-Thorvald. Til sidst var han så overbehængt med forskellige emblemer, at der overhovedet ikke var plads til flere på hans frakke.

Figur 51: Ret utroligt findes der et foto af Thorvald, taget i hans lejlighed o. 1910. Hans opgave var bl.a. at skaffe gulvsand til folks lejligheder.

Kbh-billeder. dk.

Tosse-Hans.

Det var det eneste navn, vi kendte ham under Han var en lille nydelig, gammel mand, hans tøj var altid rent og hans person altid velsoigneret. Når han gik gennem en gade eller rettere sagt løb, bevægede han sig altid i en ret hurtig gangart. Det mærkelige ved ham var, at han altid krydsede en gade. Ved enden af en gade begyndte han at kigge ind i den første gadedør. Når det var gjort, gik han over gaden og kiggede ind i den første gadedør der, og så over gaden igen til gadedør nummer to. Og sådan blev han ved hele gaden igennem. Hver gadedør blev undersøgt, og en sådan opførsel gav jo ungerne anledning til drillerier, men det tog han sig ikke af, han undersøgte sine gadedøre og porte og reagerede ikke for noget som helst.

Ved et tilfælde fik vi af vide, at grunden til hans særhed var, at han var veteran fra krigen 1864 og gik med et projektil i hovedet, som ikke kunne fjernes. Om det var rigtigt, ved jeg ikke, men fra den dag vi fik det at vide, blev han taget under drengenes beskyttelse, og ve den, der vovede at lave grin med Tosse Hans, han var sikker på at få at få et ordentligt lag bank.

Næsebras

En anden figur på Christianshavn, som nitterne havde særlig kig på, var "Næsebras".

Han var en mand på en 25 – 30 år og var både stille og rolig. Han holdt til på et værtshus, kaldet "Det

høje Møgfald", der lå på hjørnet af Dronningensgade og Sankt Annæ Gade.

Navnet havde han fået på grund af sin dårlige næse. Han gik med en forbindelse om næsen, der op om begge ørene blev bundet i nakken. Det var en sygdom, der hed Lupus, og mennesker med et sådant bind om næsen sås ret ofte i mine drengeår.

Det, der gjorde ham særlig kendt blandt Christianshavnerne, var hans nære tilknytning til politiet. Han var politiets faste mand. Når en havde fået for mange bajere og snapse eller en voldsmand, der lå bastet og bundet, skulle transporteres til stationen, så mødte Næsebras op med en trækvogn.

Når vi så ham komme med en trækvogn, var vi klar over, at der var noget på færde. Så var det bare om at følge med, så kom man til stedet, hvor det foregik. Her blev offeret smidt op på trækvognen, og led-saget at politibetjente kørte Næsebras trækvognen til politistationen i Strandgade. Dette optog blev jo altid ledsaget af en masse nysgerrige.

Hvor dette optog kom frem, var jo alle i vinduerne for at se, hvem det var, der lå på trækvognen. Christianshavn var jo ikke større, end de fleste kendte offeret.

Den dovne Dreng.

Han var en høj, nydelig mand og boede i Prinsessegade 22. Folk, der ikke var lokalkendt, lagde sikkert ikke mærke til ham, men for de indfødte var det noget andet. Det mærkelige ved ham var, at han ikke

bevægede sig uden for huset, hvor han boede, uden at han havde en klapstol hængende over den ene arm. Hans kone havde systue og havde ret godt at bestille, men om manden blev der sagt, at han havde været arbejdsløs i over tyve år. Han forlod sin bopæl præcis klokken ni og kom hjem nøjagtig klokken tolv. I dette tidsrum sad han et eller andet sted nede ved kanalen.

Det var hjemkomsten, drengene var interesseret i, for der skete altid det samme. Vi holdt os i passende afstand, i reglen på den anden side af gaden. Når han så kom hjem, blev han stående på det øverste trin, der var tre trin op til gadedøren, her så han først til den ene side af gaden og rystede på hovedet, så så han til den anden side, og atter rystede han på hovedet, hvorefter han gik op. Dette gentog sig nøjagtigt, hver gang han var ude.

Imens stod vi labaner stille og rolig og betragtede ham.

Vi blev enige om, at hans hovedrysten betød: "Nej, der var heller ikke noget arbejde i dag."

Rotte-Carl.

Rotte-Carl var en ganske lille mand, ikke større end en 13–14 års dreng, og vel et halvt hundrede år. Tøjet han gik i var noget gammelt kluns, han havde tippet sig til, og tøj til en mand af almindelig størrelse var jo alt for stort til ham, så han var en mærkelig fremtoning. Bukserne havde altid en tre til fire smøg, og jakken nåede ham ned over knæene, og så gik han altid med en tyk stok, der var næsten lige så stor

som ham selv, men han støttede sig ikke til den, han brugte den nærmest som våben, når drengene blev lidt for nærgående.

Han var et udpræget subjekt og tiggede alle vegne, hvor han kom, og så snart han havde fire øre, blev de omsat til en snaps på nærmeste værtshus. Om sommeren sov han på volden, men om vinteren søgte han tilflugt i kældre og på lofter, og det var grunden til, at han hed Rotte-Carl, da rotterne under et ophold i en sådan kælder havde gnavet ørene af ham.

Myre-Jens.

En cirka 14 års dreng, som alle Christianshavnere kendte, var "Myre-Jens". Navnet havde han ikke fået efter den lille flittige myre, skønt det godt kunne passe på ham, da sikkert aldrig nogen havde set ham bevæge sig langsomt.

Figur 52: En klunser i gang med at rode en skraldebøtte igennem – måske på Christianshavn. Foto o. 1900. Kbh-billeder. Dk.

På Christianshavnersproget var det "at myre" en finere betegnelse for at klunse. En klunse-Peter gik og rodede i skarnkasserne. Men en, der myrede, havde forlagt sit arbejdsfelt til pladser, hvor der blev fyldt op og lignende steder. Et sådant sted var bugten ved Kalvebod Strand, hvor nu Islands Brygge kvarteret ligger. Det var Myre- Jens' domæne, og her havde han godt udbytte. Skønt der var mange andre, der myrede, var der dog ingen, der kunne hamle op med ham. Han havde en meget fin næse til at kunne snuse de bedste vogne op og de aflæsende vogne, der gav bedst udbytte. Han var alle vegne på Christianshavn, hvor der var den mindste chance for at tjene et par skilling.

Pengene, han på denne måde tjente, brugte han ikke på sig selv, dem afleverede han til sin mor, og han var på denne måde med til at forsørge sig selv og sin mor.

Denne beskæftigelse begyndte han på som dreng, og det var de andre drenge, der gav ham navnet Myre-Jens. Han fortsatte dette arbejde op gennem årene, og alle Christianshavnerne kendte den flittige Myre-Jens.

"Madam Dahl".

Der var mange andre morsomme mennesker på Christianshavn, og en af dem var "Madam Dahl".

Madam Dahl var ikke som navnet lyder nogen dame, men en ualmindelig høj og flot velvoksen herre. Han var pantelåner og havde forretning i Prinsessegade 40. Han var en meget overlegen herre, gik altid

klædt i lysegråt diplomatsæt med tilhørende høj grå hat og dertil lang grå overfrakke. Han var meget bredskuldret og havde et stort flot, sort overskæg. Han lignende nærmest en cirkusdirektør.

Men vigtig og overlegen var han, navnlig over for fattigfolk, når de kom for at få et lån på deres fattige panter.

Men grinet blev vendt imod ham, og det skete på en tilfældig måde. En fattig familie var løbet tør for kontanter. Det var sidst på ugen, og konen pakkede så en lille pakke med rent børnetøj m. m, som manden så skulle løbe hen med til Madam Dahl med, når han kom hjem fra arbejde. Der kunne i reglen lånes en krone eller halvanden på et sådant pant. Manden kom noget sent hjem, så han skulle skynde sig hen hos pantelåneren inden lukketid. I skyndingen tog manden en forkert pakke og stak af. Da Madam Dahl lukkede op for pakken, fik han snavsede fingre,

Det var nemlig en pakke snavsede barnebleer, som var skiftet fra deres spædbarn i løbet af eftermiddagen. Madam Dahl blev rasende, men manden skyndte sig ud af forretningen med sine bleer. Denne historie spredtes jo hurtigt mellem Christianshavnerne, og de fleste troede, at det var et nummer, denne mand havde lavet mod vigtige Madam Dahl.

Når Madam Dahl før blev mødt med en vis ærbødighed, havde det nu forandret sig, nu mødtes han med et ironisk grin, og der kunne også falde en vittighed angående forannævnte episode.

Figur 53: Det var her i bygningen Prinsessegade 40, (i dag nr. 50), at "Madam Dahl" havde sit lånekontor. I de to hjørnevinduer over Cafe Randers står "Laanekontoret - om Hjørnet". Udateret foto fra Rådhusforvalterens samling, Kbh billeder. dk.

Rendestensrotterne.

De dybe åbne rendestene på Christianshavn var ofte en god indtægtskilde for nogle drenge. Disse drenge, der rodede i rendestenen, kaldte vi for rendestensrotter, og det var i de fleste tilfælde drenge, der måtte skytte sig selv uden nogen som helst opsyn fra hjemmets side. Det kunne godt give en god indtægt, fordi der stadig af forbigående tabtes penge og andre værdigenstande, der på grund af gadens fald altid rullede i rendestenen, hvor der ofte kunne være ret højt med vand. Man kunne se disse rendestensrotter sidde flere i række langs rendestenskråningerne med opsmøgede ærmer og øse snavset op med hænderne. Når en eller anden havde tabt en mønt i rendestenen, så var der straks nogle af disse rotter, der tilbød sin assistance, og så kom der fart over feltet, for der faldt i reglen en dusør af til finderens. Tit måtte ejermændene gå uden resultat især hvis det var en sølvmønt. Disse rotter havde en særlig evne til, hvis de var den heldige finder, så at lade mønten forsvinde, uden nogen så det. Det trick, de benyttede, var at sætte mønten fast mellem stenene. Senere, når alle var gået, kom finderens tilbage og hentede sit bytte.

Særlig uden for værtshusene, og dem var der jo mange af, holdt disse rendestensrotter til, da der her i reglen var god fangst.

Politibetjentene

I en omtale af Christianshavn ville det ikke være rigtigt, hvis vort lokale politikorps ikke blev nævnt. Alle indbyggere på Christianshavn kendte deres betjente, ikke mindst drengene, der altid så betjentene på gaderne.

Figur 54: De velvoksne gadebetjente gik under navnet "panserbasser". Her ses en i samtale med en borgerinde i begyndelsen af 1900-tallet – måske på Christianshavn. Kbh billeder.dk

Nitterdrene kunne godt lide de christianshavnske betjente, vi var ikke bange for dem, men vi havde en overordentlig respekt for dem, og grunden var vel den, at de var ikke bange for at stikke en dreng et par øretæver. At betjentene som alle andre christianshavner havde sit øgenavn, er jo en selvfølge, og her er nogle af dem:

Gamachefrans, Mavedanseren, Russeren, Nifinger, Helligpeter, Julenissen og mange flere.

Den årlige familieskovtur til Frederiksberg

Egentlig hører dette afsnit af min fortælling ikke under Christianshavn, men da det er en oplevelse, som står fasttømret i min erindring, så vil jeg fortælle om vor årligt tilbagevendende familieskovtur.

Skovturen gik fra Christianshavn til Frederiksberg, det var jo ikke ret langt, men dengang, og set med barneøjne var det en rejse, og det var ikke mange, der havde råd til en sådan udflugt. Far var håndværkermester, men for små mestre var indtægterne dengang ikke store. Jeg kunne forstå, at det var ikke mere end lige, det dagligt kunne løbe rundt.

Familien bestod af far, mor, og tre hjemmeværende børn, to drenge og en pige i alderen 11, 9, og 7 år.

Figur 55: Bull-familien havde på et tidspunkt råd til at gå til en fotograf på Vesterbrogade for at få børnene fotograferet. Den lille fyr i midten er Thorvald, omgivet af Oscar (i nederdel!) og storesøster Clara. Så en datering siger ca. 1893-94.

Familieej.

Skovturen var altid en søndag, og lørdagen før brugte mor til at ordne brødkurven. Der blev kogt, stegt og braset i køkkenet. Mor havde travlt, for madkurvens indhold skulle både være lækkert og rigelig, og det kan nok være, at vi børn fulgte forberedelserne med stor spænding.

Så endelig oprandt søndag morgen, jeg havde ikke sovet meget om natten af lutter spænding. Tænk alt det man nu skulle opleve.

Figur 56: Christianshavns Torv med ventende drosker og en hestesporvogn på Torvegade. I baggrunden Christianshavns Straffeanstalt. Foto fra 1895.

Kbh billeder.dk

Det begyndte med, at min broder, der var den ældste, blev sendt hen på Christianshavns Torv for at

hente en droske. Hvor jeg misundte ham, når jeg så ham komme tilbage med drosken, flot siddende på bagsædet og se ud, som om han ejede det hele. Så blev madkurven båret ned, og nu opstod den årlige tilbagevendende uenighed mellem broder og mig – hvem skulle sidde på bukken hos kusken? Men der var ikke noget at gøre for mig, jeg var den lille, og far bestemte altid, at min broder skulle sidde på bukken, min søster og jeg på forsædet og far og mor på bagsædet af drosken.

Hvordan var så påklædningen dengang? Ja, set med nutids øjne var den jo lidt mærkelig, men sådan skulle det jo være den gang. Far i sort diplomatfrakke, hvid vest og høj hat. Mor ikklædt en lang sort kjole, stoffet hed vist nok alpacca, det var mønstret, og mønstret skinnede blankt som silke, og det øvrige var mat. Foran i kjolens overdel var en slags kniplings- eller tylsstof med et underlag af grønt silke. Hatten, mor havde på, var også noget for sig selv, den hed vist en kapothat. Den sad sådan lidt skævt på hovedet og blev bundet ned om hagen med brede, sorte silkebånd, så der for neden til venstre på hovedet blev en vældig stor sløjfe. Dertil bar mor en kæps (vel nok det der i dag hedder capes), for mig lignede det et kuskeslag af den slags, kuskene på bryllupskareter havde. Dette klædningsstykke var af en slags bjørneagtigt skind, den blev hængt i halsen og nåede til livet.

Jo, - far og mor var meget fine.

Den eneste, man efter nutidens forhold kunne sige var sommerklædt, var min søster, hun havde hvid kjole på med bredt kulørt silkebånd om livet i samme farve som hårbåndene. Vi to drenge fine tøj, som det hed, var almindeligt matrostøj med lange bukser, hvilket ikke var almindeligt dengang.

Og så begyndte køreturen. Hvor var det spændende, det skete kun en gang om året, og jeg nød det rigtig.

Turen gik ad Langebrogade over Langebro og videre ad Vester Voldgade, og her var der et meget stort hus under opførsel lige ved Rådhuspladsen, og det vakte min beundring, et så stort hus havde jeg aldrig set. Christiansborg Slot havde jeg nok set, men det var en ruin, så jeg mente, at et så stort hus måtte da være et slot. Men da far fortalte os, at det var det nye rådhus, at dette store bygningskompleks skulle være rådhus, så syntes jeg, at det alt for stort.

Turen gik videre forbi Tivoli og Frihedsstøtten, som far også fortalte os om. På højre side lå den gamle hovedbanegård, og fra drosken kunne jeg se lokomotiverne blive drejet på en drejeskive, ih – hvor var der meget at se på på denne køretur. Det gik videre ad Vesterbrogade, og da vi kørte ind i Frederiksberg Alle, fortalte far os, at her havde i gamle dage været en port, der var indkørslen til Frederiksberg slot. Den stod nu oppe på hjørnet af Pile Alle og Roskildevvej, så vi kunne se den, når vi kom der op. Så nåde vi Frederiksberg Runddel, og her holdt en stor, rød sporvogn, som også blev drejet på en drejeskive, hvor var der dog mange nye oplevelser.

Figur 57: Droskekuske med høje silkehatte og elegante damer i lange kjoler. Det var, hvad man kunne opleve på Frederiksberg Runddel omkring 1905. I baggrunden Frederiksberg Allé og kirke. Kbh-billeder.dk

Nå, det var jo køreturens endemål, og her blev madkurvene læsset af, og så gik turen til Hansens Have i Pile Alle 12. Her fortalte far, at her var han som lille dreng kommet med sine forældre, og i i haven blev vi modtaget som gamle venner.

Her i haven havde vi vores bestemte lysthus, som kunne rumme en halv snes personer, hvilket var nødvendigt, da to gifte søskende med deres ægtefælle ankom for at deltage i frokosten. At lysthuset, der havde fasttømrede bænke rundt om en lang træplade, lå tæt op ad herretoiletet, tog man ikke så nøje dengang.

Så blev der pakket ud, lagt dug på, og alle mors lækkerier kom frem, det var vel nok det store kolde bord.

Figur 58: Det kunne jo næsten være hr. og fru Bull med deres afkom, der her nyder tilværelsen i en af små familiehaver på Pile Allé. Der mangler dog to drenge. Forældrenes påklædning passer meget godt til, hvad Thorvald fortæller. Foto fra ca. 1900. Kbh billeder.dk

Der var kalvesteg, blødkogte æg, benfri sild til ægget, ål, sardiner og meget andet. Det var alt sammen noget, vi kun så ved festlige lejligheder og på den årlige skovtur. Og der blev vel nok spist, den dag fik vi børn pålæg på hele maden, det var rigtig nok ikke noget, der skete til hverdag, ja, vi fik endda et helt æg hver og øl til maden. Åh, hvor det smagte godt, og hvor var det dejligt alt sammen, kun blev jeg alt for hurtig mæt, jeg kunne ikke nå at smage det hele.

Efter frokosten fik vi kaffe, og den lavede mor selv. Kaffe og kaffekande, sukker og fløde var med hjemmefra, der blev købt vand på maskine - det var en høj, opretstående messingbeholder på fod og i hvis midte var anbragt et rør med glødende trækul for at holde vandet varmt. At der røg en lille stump trækul i kaffeposen, tog man ikke så nøje.

Brød til kaffen blev købt hos en bager, der boede på den anden side af gaden. Der blev min broder og jeg sendt over, men altid med formaning om at passe på sporvognen. For på den anden side af grøften, der var dybe grøfter i Pile Alle den gang, der lå sporvognsskiner, og her kørte af og til en lille, lav sporvogn, trukket af en hest. Hvor den kom fra, og hvor den skulle hen, er jeg aldrig blevet klar over, for da jeg som større dreng kom her ud, var der ingen sporvogn mere. Mens vi opholdt os herude i haven, kørte sporvognen forbi en 3 – 4 gange, men det var altså nok til, at man fik indtrængende advarsler om at passe på dette farlige køretøj.

Nå, - vi fik købt wienerbrødet til kaffen uden at komme noget til i trafikken. Udover sporvognen sås kun fodgængere.

Nu indtraf den første sensation, vi fik et helt wienerbrød hver, ved festlige lejligheder hjemme, fik vi børn kun et halvt. Og den gang kostede et wienerbrød kun 4 øre.

Vi børn var jo hurtigere til at spise end de voksne, og dette skyldtes sikkert, at i haven fandtes en gynge til fri afbenyttelse for børn, og vi fik nogle dejlige gyngeture mellem frokosten og kaffedrikningen.

Når spisning og kaffedrikning så var forbi, blev maden pakket i kurvene igen, og disse blev bragt hen i havens køkken hvor de opbevarede til om eftermiddagen.

Så gik hele familien ad Pile Alle til Søndermarkens indgang ved Vesterbrogade, og her fik vi så den port at se, der havde stået ved indkørslen til Frederiksberg Alle. Så gik vi en rundtur i Søndermarken og denne tur sluttede ved porten lige overfor Frederiksberg Slot, hvor vi så gik over og fortsatte langs slottet, og her havde man jo den dejlige udsigt ind over København. Så gik vi hen forbi slottet, ned til grotten hvor kildekonen sad, og her var der tradition for, at vi skulle smage på det dejlige, kolde kildevand. Her skete så sensation nummer to, her fik vi nemlig et stykke chokolade til 10 øre – ikke til deling – nej, et helt stykke til hver, og det var meget ovenud.

Figur 59: Kildegrotten i Frederiksberg Have, hvor "kildekonen" sad og solgte helbredende kildevand. Postkort fra 1906. Kbh billeder.dk

Fra kildekonen gik vi til plænen neden for slotte, og her legede både børn og voksne. Børn fandt hurtige legekammerater, og det gjorde de voksne for resten også. Det jeg særlig lagde mærke til var, når de voksne legede "to mand frem for en enke", de begyndte med en 5 – 6 par, men inden ret længe var rækken vokset til en snes par eller mere. De voksne gik bare hen og stillede sig op i rækken, og så legede de bare med. Jeg kunne se, de morede sig dejligt, det så ud som om, at jo flere de var, desto morsommere var det.

Når jeg stod her på plænen og så robådene sejle forbi, ønskede jeg inderligt at få sådan en rotur, men at spørge far om det kunne der overhovedet ikke være tale om. Vi børn vidste godt, at vi på denne skovtur fik alt det, hvor til fars pengepung kunne række. Men jeg lovede mig selv, at når jeg engang

blev stor, skulle jeg have en sådan ro tur. Dette skete først 60 år efter, da jeg tog en rotur med mine to sønnesønner. Disse var ikke særlig imponeret af turen, men for mig var det barndomsønsket, der gik i opfyldelse.

Legen på plænen fik jo også ende. Far sad på en bænk og læste sin avis, og når han begyndte at pakke avisen sammen, var vi klar over, at det var signalet til opbrud. Turen gik så tilbage til Hansens have, hvor der så spistes til aften. Og det var en nøjagtig gentagelse af formiddagens frokost.

Så blev der pakket sammen, og hjemturen begyndte. Men inden vi kørte fra Frederiksberg Runddel, kom vi over på Sommerlyst, et forlystelsessted, som omtrent lå der hvor nu ABC teatret ligger. Der var musik, karrusel, gynger og andre forlystelser, og her fik vi en karusseltur inden vi skulle hjem. Så over til Runddelen, op i drosken, og så kørte vi hjem. Det var nogle trætte unger, der steg ud af drosken i Prinsessegade, men det havde været en dejlig dag, rig på oplevelser og andet godt. Men nu skulle der også leves på denne tur et helt år.

Det værste var, at man kunne høre børnene fra huset sige med hentydning til vores skovtur: "ja, - de rige, de kan sagtens". Med hvis vi var de rige, så må de fattige have haft det mere end ondt.

Det tænkte jeg meget over, efterhånden jeg blev større.

Efterskrift

Her slutter Thorvald sin beretning. Hvordan gik det ham, da han blev voksen?

Som nævnt blev han værnepligtig i 1911 uden at fået en uddannelse. Det fik han så i hæren, hvor han blev udnævnt til sergent i 1914.

Under 1. verdenskrig lå Thorvald i sikringsstyrken i Avedørelejren i 1916. Her har han sikkert hørt eller læst om det grufulde mord på "Smukke Carola" i det hus, hvor han selv voksede op og som nu i pressen blev udråbt som det værste slum i byen.

I 1919 var han blandt de 600 mænd, der meldte sig som frivillige til "Dansk-Baltisk Auxiliær Corps". Men kun 200 kom af sted med skibet til Estland. Ifølge en såkaldt styrkeliste var han blandt dem, der "venter i København".

Derefter stiftede han familie. Han stod opfør som sergent af reserven, men måtte tage forskellige civile jobs som bl.a. kurvemager og støberiarbejder.

Under krigen deltog han aktivt i modstandskampen og blev efter befrielsen som nævnt portner på Officersskolen.

Som han selv skriver, lagde han til tider vejen forbi "barndommens gade" på Christianshavn, der helt havde ændret i forbindelse med de store saneringer omkring 1930.

Hele hans gamle kvarter mellem kanalen, Torvegade, St. Annæ Gade og volden blev ryddet og afløst af nye storkarréer.

Hvor Bull-familien engang boede, ligger nu den såkaldte "Salvatorgård".

Figur 60: Ophørsudsalg i 1929. Kbh billeder.dk